

17346 I
139

EESTI NSV POLIITILISTE JA TEADUSALASTE
TEADMISTE LEVITAMISE ÜHING

ÜHINGU TEGEVLIIGE
I. SILDMÄE

**FAŠISTLIK
EESTI KODANLUS
IMPERIALISTLIKU
AGRESSIOONI TEENISTUSES
NÕUKOGUDE-VASTASE
SÕJA
ETTEVALMISTAMISEL
(1934 — 1940)**

NR. 3 (139)

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1953

157338

11576
139
EESTI NSV POLIITILISTE JA TEADUSALASTE TEADMISTE
LEVITAMISE ÜHING

ÜHINGU TEGEVLIIGE
I. SILDMAE

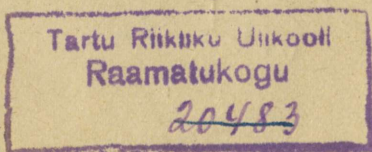
FAŠISTLIK EESTI KODANLUS
IMPERIALISTLIKU AGRESSIOONI
TEENISTUSES
NÕUKOGUDE-VASTASE SÕJA
ETTEVALMISTAMISEL
(1934 — 1940)

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS · TALLINN 1953

Sisukord

Fašistlik eesti kodanlus imperialistliku agressiooni teenistuses Nõukogude-vastase sõja ettevalmistamisel (1934—1940)	3
Eesti kodanluse üleminek saksa fašismi välispoliitika teenistusse	4
Sõda Euroopas ja revolutsioonilise situatsiooni tekkimine Eestis	17

2

157338

FAŠISTLIK EESTI KODANLUS IMPERIALISTLIKU
AGRESSIOONI TEENISTUSES
NÕUKOGUDE-VASTASE SÕJA
ETTEVALMISTAMISEL
(1934—1940)

Rääkides nendest poliitilistest tagajärgedest, mida tõi endaga kaasa 1929.—1933. a. majanduskriis kapitalistlikes riikides, ütles J. V. Stalin muuhulgas «... et kapitalistlike riikide valitsevad klassid hävitavad hoolikalt või muudavad tühiseiks parlamentarismi ja kodanliku demokraatia viimased jäänused, mida töölisklass võiks ära kasutada oma võitluses rõhujate vastu, kihutavad põranda alla kommunistlikud parteid ja lähevad üle avalikele terroristlikele meetodeile oma diktatuuri säilitamiseks... Pole imestada, et fašism on saanud nüüd kõige moodsamaks kaubaks sõjakate kodanlike poliitikute hulgas.»¹

Fašism ei tekkinud mitte üksnes Saksamaal, vaid terves reas majanduskriisist sügavalt puudutatud riikides, nende hulgas ka Eestis ja teistes Balti riikides. Hoolimata erinevaist varjundeist, mis fašismile natsionalistliku sousti all eri maades anda püüti, kandis ta, nagu märgib J. V. Stalin, põhiolemuselt kõikjal ägedaimat töölisklassi-vastast iseloomu. Sisepoliitikas avaldus see terroristlike valitsemismeetodite tarvituselevõtmises tööliikumise vastu ja välispoliitikas ühtse sõjarinde organiseerimises töörahva riigi, Nõukogude Liidu vastu.

Sellise reaktsioonilise poliitika tulemusel kaotab kodanlus sileded rahvaga — nõrgeneb. Sündmuste areng Eestis aastatel 1934—1940 on piltlikuks kinnituseks J. V. Stalini poolt NLKP XIX kongressil öeldud geniaalsele mõttele sellest,

¹ J. V. Stalin. Teosed, 15. kd., lk. 284.

kuidas kommunistliku partei poolt juhitud võitlus demokraatlike vabaduste ja rahvusliku suveräänsuse eest koondab kommunistliku partei ümber rahva enamuse, teeb temast rahva juhtiva jõu ja toob võidu kodanluse üle.

Käesoleva loengu raamides käsitletakse selle perioodi välispoliitilisi sündmusi.

Eesti kodanluse üleminek saksa fašismi välispoliitika teenistusse

Osavõtt Nõukogude-vastase sõja organiseerimisest — see oli kogu eesti kodanluse välispoliitika tarkuse nii esimeseks kui ka viimaseks põhitõeks. Nagu teada, saavutas Eesti kodanlus oma «iseseisvuse» Lääne imperialistlike suurriikide poolt teostatud Nõukogude-vastase interventsiooni juhusliku kõrvalproduktina. Ja ka kogu järgnev kodanliku Eesti riigi välispoliitika ajalugu ei ole muud kui kuuleka sulase osavõtu ajalugu ta imperialistlike peremeeste poolt organiseeritud Nõukogude-vastastest kombinatsioonidest.

Ajast, mil Lääne imperialistide poolt upitati Saksamaal võimule fašistlik valitsus, ei olnud kahtlust, et kõigi Nõukogude Liidu vastaste imperialistlike suurriikide eesotsas sammub hitlerlik Saksamaa. Oli ju Hitler oma välispoliitika põhisuuna määranud järgmiselt: «Me peatame sakslaste põlise püüu Euroopa lõuna- ja lääneossa ning suuname oma pilgu idas asetsevaile maadele.»¹ Fašistlik ideoloog — Eesti aladelt pärinev saksa penirüütlike järeltulija — Alfred Rosenberg kuulutas lausa avalikult: «Läänest itta kulgeb laine — Reinist Vislani. Läänest itta peab ta verema — Moskvast Tomskini.»²

Balti riikidest oli fašistlik Saksamaa huvitatud ühelt poolt kui sõjalisest platsdarmist Nõukogude Liidu vastu, teiselt poolt kui maadest, kes varustavad Saksa sõjamajandust sellele vajalike strateegiliste toormaterjalide ja varudega.

Pärast fašistliku diktatuuri kehtestamist Saksamaal algab eesti kodanluse välispoliitiline orienteerumine fašistliku Saksamaa järgi, mis pärast fašistliku diktatuuri kehtestamist Eestis (1934. a. märts) võtab iga aastaga ikka reaalsema ning ulatuslikuma kuju.

See orientatsioon tõi kaasa teise maailmasõja alguseks Eesti majanduselu sattumise orjastavasse sõltuvusse fašistlikust Saksamaast.

¹ Ajaloo võltsijad (Ajalooline ülevaade), Tallinn, 1948, lk. 21.

² M. Sayers ja A. Kahn. Salajane sõda Nõukogude Venemaa vastu, Tartu, 1948, lk. 148.

Vaadeldes kodanliku Eesti väliskaubanduse käivet riikide viisi, näeme siin (1929.—1933. a.) majanduskriisile järgnenud aastatel fašistliku Saksamaa osatähtsuse suurt ning pidevat tõusu.

Eesti eksport 1935—1938.¹

	1935	1936	1938
	%	%	%
Saksa	17,1	22,5	31,5
Inglismaa	42,2	36,6	34,0

Eesti import 1935—1938.²

	1935	1936	1938
	%	%	%
Saksa	25,4	29,8	31,1
Inglismaa	18,1	17,9	17,9

Tõrjunud esikohalt Inglismaa, saavutas fašistlik Saksamaa 1938. aastaks olukorra, kus peaaegu $\frac{1}{3}$ Eesti ekspordist läks Saksamaale ja $\frac{1}{3}$ impordist tuli Saksamaalt. 1938. a. oktoobris sõlmis Eesti fašistlik valitsus Saksamaaga uue täiendava kaubandusliku kokkuleppe, mille tulemusena Eesti väliskaubandus Saksamaaga tõusis 1939. a. esimesel poolel, võrreldes 1938. a. esimese poolaastaga, 50% võrra. Aastast aastasse kasvasid ka saksa kapitali mahutused Eesti rahvamajandusse. Kogu eratööstuse aktsiatest kuulus 1937. a. eestlastest kapitalistidele 76 miljonit krooni, sakslastest kapitalistidele 65 miljonit krooni. 150-st suuremast tööstusettevõttest kuulus eestlastest kapitalistidele 73 ettevõtet 8513 töölisega, sakslastest kapitalistidele aga 27 ettevõtet 10 320 töölisega. Nii vallutas Pätsi valitsemise ajal just saksa kapital Eesti majanduselus peamised positsioonid.

Lasudes raske orjastava koormana eesti töörahva õlgadel, kandis see sõltuvus fašistliku agressiooni otsese abistamise iseloomu. Nimelt moodustasid Eesti ekspordi Saksamaale rõhuvas enamuses hitlerlikule sõjatööstusele hädavajalikud toorained (tselluloos, põlevkivi- ja fosforiidisaadused) ning elanikkonnale vajalikud rasvained. Saksamaalt Eestisse aga veeti mitmesugu-

¹ Eesti ja Nõukogude Liidu Kaubanduskoja Majandus-bülletäänid 1935—1939, Tallinn.

² Sealsamas.

seid tühiseid ersatskaupu. Lülitunud saksa sõjamajanduse süsteemi, aitas fašistlik eesti kodanlus seega hitlerlikul Saksamaal luua materiaalselt baasi tulevaseks sõjaks Nõukogude Liidu vastu.

Seoses majandusliku sõltuvuse kasvuga tugevnes aastast aastasse koostöö hitlerliku Saksamaa ja Pätsi fašistliku valitsuse vahel ka välispoliitika alal.

Juba 1937. a. jaanuaris kirjutas Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee illegaalselt ilmuv keskhäälekandja «Kommunist»: «Välispoliitiliselt võtab Päts ikka kindlamalt sellesama kursi, mis vapsid soovisid, s. o. Berliin—Room... Ka majanduslikult orienteerub Eesti tugevasti Berliini järgi.» Ja tuues sealsamas rea konkreetseid fakte, näitas ajaleht, et «Berliinis on vapside asemel tunnustamist leidnud Pätsi ja Laidoneri diktaator»¹.

Seejuures on eriti iseloomulik märkida, et hoolimata asjaolust, et fašistliku eesti kodanluse orienteerumine hitlerliku Saksamaa järgi tõi kaasa inglise kapitalide tagaplaanile tõrjumise saksa kapitali poolt, ei osuta Inglismaa sellele mingisugust vastupanu. Vastupidi. Ta loobub oma senistest positsioonidest Eestis kui ka teistes Balti riikides täiesti vabatahtlikult fašistliku Saksamaa kasuks ja aitab isegi igati kaasa hitlerliku Saksamaa ja Balti riikide omavaheliste suhete edasisele tihenemisele. Siin avaldub meile ilmekalt üks osa Lääne imperialistlike suurriikide üldpoliitikast, mille eesmärgiks oli fašistliku agressori suunamine Nõukogude Liidu vastu.

Seda nõukogudevastast poliitikat ei teostatud aga mitte avalikult, vaid püüti autorite poolt maskeerida neutraliteedi-viigilehega.

Lääne imperialistlikelt suurriikidelt saadud rikkaliku kullavihma abil üles turgutatud fašistlik Saksamaa tunneb ennast kolmekümnendate aastate keskel küllalt tugevana, et hakata tegema «parandusi» Versailles' rahulepingusse ning kogu Versailles' süsteemi. Ohus oleva süsteemi autoreid — Ameerika Ühendriike, Inglismaad ja Prantsusmaad — ei näi aga sugugi huvitavat oma kunagiste «saavutuste» kaitsmine agressori vastu. Nad loobuvad Nõukogude Liidu ettepanekust kollektiivse julgeoleku organiseerimiseks — rahvaste ühtse rinde loomisest fašistliku agressiooni vastu — ja asuvad hitlerliku Saksamaa «rahusdamise» ja mittevaheseisemise poliitika seisukohale. Tulemuseks on Müncheni kokkulepe, mille kohta Sayers ja Kahn oma raamatus «Salajane sõda Nõukogude Venemaa vastu» kirjutavad:

¹ „Kommunist“ nr. 1, jaanuar 1937. a.

«Täide oli läinud unistus Nõukogude-vastasest «pühast liidust», mida maailmareaktsioon hellitas juba 1918. a. saadik. Kokkulepe jättis Venemaa liitlasteta... hitlerlike jõukude ees paiskusid pärani itta viivad väravad» (lk. 368). On selge, et peaküsimuseks Inglismaale ja Prantsusmaale ei olnud mitte fašistliku agressori taltsutamine, vaid vastupidi, — tema õhutamise ja suunamine Nõukogude Liidu vastu. Kollektiivsest julgeolekust loobumise ja mittevaheselemise poliitika oli aga selle teostamise vahendiks. Iseloomustades mittevaheselemise poliitikat, näitas Stalin: «...tegelikult aga tähendab mittevaheselemise poliitika agressioonile kaasaaitamist, sõja vallapäästmist, — järelikult selle muutmist maailmasõjaks».¹

Ohutatuna imperialistlike lääneriikide kollektiivsest julgeolekust loobumise poliitikast, asub ka Eesti fašistlik valitsus mittevaheselemise — neutraliteedi positsioonile.

Isegi juba enne Müncheni kokkuleppe sõlmimist esineb kodanliku Eesti välisminister Selter Rahvasteliidu täiskogus (sept. 1938. a.) nn. neutraliteedi deklaratsiooniga, mille mõtteks oli, et Eesti jätab endale õiguse igal juhul eraldi (ad hoc) otsustada, kas ja missuguses ulatuses ta kohaldab Rahvasteliidu põhikirja art. XVI ette nähtud sanktsioone agressori suhtes. Loobumine 1938. a. septembris kohustuslikust sanktsioonide tarvitamisest fašistliku agressori vastu on ilmekaks faktiks, mis tõestab, et Eesti fašistliku valitsuse neutraliteedipoliitika, taotledes agressori vastasrinda nõrgendamist, oli seega suureks sammuks koostöö teel hitlerliku Saksamaaga Nõukogude Liidu vastu plaanitatavas sõjas. Olgu märgitud, et seda «neutraliteedipoliitikat» teostati ühisrindena teiste samuti fašistliku Saksamaa mõju all olevate Balti riikidega. Tallinnas 2.—3. nov. 1938. a. ühiselt välja töötatud erapooletusseaduse alusel (kehtestatud 16. nov. 1938. a.).

Balti riikide «neutraliteedipoliitika» ühtne, Nõukogude Liidu vastu suunatud iseloom ei jäänud varjule Nõukogude Liidu valitsuse eest. Koos Saksa agressiooni tugevnemisega idas 1939. a. kevadel, mis avaldus Tšehhoslovakkia vägivaldses tükeldamises ja Meemeli piirkonna anastamises, sundis see Nõukogude Liitu oma julgeoleku huvides erilisele valvsusele nii Saksamaa kui ka Balti riikide suhtes.

28. märtsil 1939. a. andis Nõukogude Liidu Välisasjade Rahvakomissar üle noodi kodanliku Eesti valitsusele, milles rõ-

¹J. Stalin, Leninismi küsimusi, Tallinn, 1952, lk. 535.

lutati, et Nõukogude Liit omistab määratu suurt tähtsust Eesti ja teiste Balti riikide täielikule iseseisvusele. Edasi teatati noodis, et Nõukogude Liit ei pea tema ja Eesti vahel sõlmitud lepinguile vastavaiks ja loeb nende lepingute rikkumiseks ükskõik milliseid kokkuleppeid Balti riikide ja kolmandate riikide vahel, olgu need sõlmitud vabatahtlikult või surve all, poliitilist või majanduslikku laadi, mis annaksid kolmandaile riikidele mõningaid soodustusi või eesõigusi Eesti territooriumil või sadamates. Lõpuks tähendati, et Nõukogude Liit annab selle deklaratsiooni eesti rahvale siira heasoovlikkuse vaimus, tahtes kindlustada ta ohutust, ning et Nõukogude Liit ei või jääda passiivseks pealtvaatajaks, kui kellegi poolt peaks tehtama katsed kas otseselt või maskeeritult Eesti iseseisvust ja sõltumatust hävitada.¹

See noot oli küllalt selgeks hoiatuseks Eesti fašistlikule valitsusele ta mahhinatsioonide puhul fašistliku Saksamaaga. Ent vastuseks tehtud hoiatusele astus Eesti valitsus välispoliitilise sammu, mida kujunenud rahvusvahelises olukorras ei saanud hinnata teisiti kui vaenulikkuse avaldamisena Nõukogude Liidu vastu ja järjekordse koostööna fašistliku agressoriga.

Nimelt oli 1939. a. kevadest alates Moskvas toimunud läbirääkimistel ühelt poolt Nõukogude Liidu, teiselt poolt Inglismaa ja Prantsusmaa vahel üheks «lahtiseks» ning kogu läbirääkimisi nurja ajavaks küsimuseks nn. Balti küsimus. Lääne imperialistlikud suurriigid, püüdes suunata Saksamaa agressiooni Nõukogude Liidu vastu, tahtsid seda teha Baltimaade kaudu. Sel eesmärgil keeldusid nad Moskva läbirääkimistel andmast Balti riikidele kindlustust viimaste iseseisvuse ohustamise korral agressori poolt ilma Balti riikide eneste vastava soovita. Selle kohta loeme ajaloolisest ülevaatest «Ajaloo võltsijad»: «Sakslasi kutsuti (jutt on imperialistlikest lääneriikidest — I. S.) teostama kallalitungi Nõukogude Liidule ja neile anti mõista, et Inglismaa ja Prantsusmaa säilitavad neutraalsuse, kui ainult Saksa kallalitung teostatakse Baltimaade kaudu.»² Ja Baltiriikide kodanlus, teades, millist osa ta selles imperialistlike suurriikide vahelises Nõukogude-vastases mängus peab etendama, tõttas ühest suust teatama, et ta ei soovi kindlustust agressiooni vastu. Salajases informatsioonis välisministeeriumi tegevusest kõikidele saadikutele ja esindajatele (9. juunil 1939) kirjutab kodanliku Eesti välisminister, et Eesti ametlik seisukoht olevat olnud otsustavalt

¹ ENSV Riigi Keskarhiiv F — 31, N — 4, A — 326.

² Ajaloo võltsijad (Ajalooline ülevaade). Tallinn, 1948, lk. 44.

tagatise saamise vastu.¹ Nii oli Eesti fašistlik valitsus Moskva läbirääkimiste nurjaajamise otseseks kaasaaitajaks, kuulekaks imperialistlike suurriikide käsilaseks ja aktiivseks tööriistaks hitlerliku Saksamaa suunamisel Nõukogude Liidu vastu. Saades sellest Lääne imperialistlike riikide poliitikast Moskva läbirääkimiste ajal veel julgust ja hoogu, ei jää Eesti fašistlik valitsus peatuma poolel teel. 1939. a. suvel, s. o. ajal, kus Moskva läbirääkimisi kommenteeritakse kui nurjunuid, kus kogu kodanlik maailm on veendunud, et hitlerlik Saksamaa suundub itta Nõukogude Liidu vastu, vormistab Pätsi valitsus oma sõpruse hitlerliku Saksamaaga avalikult ja ametlikult.

7. juunil 1939. a. kirjutab kodanliku Eesti välisminister Selter Berliinis alla mittekallaletungi-lepingule hitlerliku Saksamaaga. Mida kujutas enesest see pealtnäha süütu mittekallaletungi-leping? Milliseid eesmärke taotlesid siis lepinguosalisel pooltel seda lepingut sõlmides?

25. mail 1939. a. toimunud salajasel Riigikogu välis- ja riigikaitsekomisjonide koosolekul ütleb üks kodanliku välispoliitika tegelasi A. Piip küüniliselt lausa välja, et selle lepingu sõlmimisega meie diskrimineerime teist lepingut, Eesti-Nõukogude Liidu lepingut.² Lepingu sõlmimisel hitlerliku Saksamaaga läheb Eesti fašistlik valitsus isegi niikaugele, et ta ignoreerib täiesti oma suure idanaabri Nõukogude Liidu olemasolu. Riigikogu välis- ja riigikaitsekomisjonide koosolekul esitatud küsimusele, kuidas teised riigid lepingu sõlmimisele vaatavad, teab välisminister küll väga üksikasjaliselt rääkida, mis arvavad «Lääne demokraadid», kuid Nõukogude Liidu suhtes teatab lakooniliselt, et teda viimase seisukoht pole huvitanud.³ Loomulikult ei küsinud fašistlik välisminister Nõukogude Liidu arvamist sellepärast, et leping oli suunatud Nõukogude Liidu vastu. Sõlmitud mittekallaletungi-lepingu agressiivse, Nõukogude Liidu vastase iseloomu lobises ka välja Pätsi mõjukam häälekandja «Päevaleht». Ta kirjutas, et president, ilma et selleks põhiseaduse järgi mingisugust vajadust oleks olnud, pani juba sõlmitud lepingu Riigikogus arutamisele, selleks «... et Eesti saatust määravates välispoliitilistes otsustes ja hoiakutes seisaks rahva kindel enamus nende taga, see on enamus, kes on valmis neid sammusid ja hoiakuid tarbekorral oma verrega lunastama.»⁴ Nii tõttas siis fašistlik kodanlus hitlerliku Saksamaa

¹ ENSV Riigi Keskarhiiv F — 957, N — 14, A — 717.

² ENSV Riigi Keskarhiiv F — 84, N — 4, A — pakk 53 (lk. 17).

³ ENSV Riigi Keskarhiiv F — 84, N — 4, A — pakk 53 (lk. 16).

⁴ „Päevaleht“ nr. 166, 21. 06. 1939.

maaga mitte kallaletungi-lepingut sõlmides «verd valama». Igale lugejale pidi selge olema, et Saksamaa poolt midagi karta ei ole, sest on ju nüüd sõlmitud vastav leping. Kui verd valama hakatakse, siis koos fašistliku Saksamaaga ühise vaenlase Nõukogude Liidu vastu.

Ei ole juhus, et Eesti-Saksa mitte kallaletungi-lepingust jäetakse vastastikusel kokkuleppel välja agressiooni vastu võitlemist käsitlev punkt. Nimelt, et lepingut võib üles öelda ilma tähtajalise etteteatamiseta juhul, kui teine lepinguosaline tungib kallale mõnele kolmandale riigile, s. t. muutub agressoriks.¹ Selle klausli väljajätmise tulemusena kõlab vastav punkt Eesti-Saksa lepingus, et Eesti ja Saksamaa «... ei hakka ühelgi juhul teineteise vastu sõdima ega mingit muud laadi vägivalda tarvitama.»² 1932. a. sõlmitud Eesti—Nõukogude Liidu mitte kallaletungi-lepingusse oli see punkt (art. 6) aga Nõukogude Liidu kindlal nõudmisel sisse viidud. Niisiis kujunes olukord, et hitlerliku Saksamaa kallaletungi puhul Nõukogude Liidule oleks Eesti fašistlikul valitsusel olnud võimalus demagoogiliselt üles öelda mitte kallaletungi-leping Nõukogude Liiduga, seda aga ei võinud ta teha Saksamaaga sõlmitud lepingu suhtes. Isegi veel enam. Sellise sõnastusega oli Eesti loobunud Rahvasteliidu põhikirjas ette nähtud sanktsioonide kasutamise või mittekasutamise otsustamisest «ad hoc» ja tõestanud, et ta ühelgi juhul ei loobu sõprusest Saksamaaga. See tähendab aga agressiooni otsesõõhutamist ja Eesti fašistliku valitsuse avalikku üleminekut teljeriikide leeri. Taolised lepingud sõlmis Saksamaa ka teiste Balti riikidega.

Hitlerliku Saksamaa ajakirjandus pasundas lausa avalikult kõige kuue nädala jooksul, mil toimusid läbirääkimised lepingu sõlmimise kohta, et Saksamaa ettepanekud ei piirdu mitte ainult mitte kallaletungi-lepingute sõlmimisega, vaid taotlevad ka teatava oma rinde loomist.³ Pärast lepingute sõlmimist Saksamaa ja Balti riikide vahel teatab Eesti Berliini saatkond välisministeeriumile, et Saksamaal ilmus nädalaringvaade — film (Wochenschau), kus näidati, milliste riikide abil lääneriigid olevat tahtnud Saksamaad sisse piirata. Sellest piiramisrõngast puuduvat Balti riigid.⁴ Jutt lääneriikide poolt organiseeritavast piiramisrõngast oli Saksa propaganda väljamõeldis. Nimetatud film aga illustreerib nii lääneriikide kavatsust suunata Saksa agressioon

¹ ENSV Riigi Keskarhiiv F — 957, N — 14, A — 717.

² RT, Eesti Vabariigi lepingud välisriikidega, N — 12, 21.

³ ENSV Riigivolikogu stenograafilised aruanded 1939, lk. 1077.

⁴ ENSV Riigi Keskarhiiv F — 957, N — 14, A — 750.

itta Nõukogude Liidu vastu — just Balti riikide kaudu — kui ka fakti, et ühisrinde loomine Baltimaadel oli 1939. a. suvel tõsi-asi, mida isegi hitlerlik propaganda ei saanud ega tahtnudki enam surnuks vaikida.

Nende Nõukogude Liidu vastu suunatud lepingute sõlmimisel oli imperialistlike lääneriikide — Ameerika Ühendriikide, Inglismaa ja Prantsusmaa osa väga suur. Nimelt sõlmis hitlerlik Saksamaa need lepingud vastuseks Ameerika Ühendriikide presidendi sellekohasele isiklikule ettepanekule. Inglismaa ja Prantsusmaa valitsused omakorda toetasid nende lepingute sõlmimist. Nii kirjutab Eesti fašistliku valitsuse välisminister, kes lepingule Berliinis (7. juunil 1939) alla kirjutas, salajases informatsioonis (9. juunil 1939) välisministeeriumi tegevusest kõikidele saadikutele ja esindajatele, et sondeerides varemalt pinda Englise valitsuse juures, selgus, et hoolimata sellest, «... et taolise pakti vastuvõtmine ei ole kooskõlas tõelise neutraliteediga»¹, ei ole Englise valitsusel midagi pakti sõlmimise vastu.

Lääne imperialistlike suurriikide, esmajoones Ameerika Ühendriikide ja Inglismaa mahitusel sõlmitud fašistlike agressorite omavaheline mittekallaletungi-leping on agressiooni ühisrinde loomine Nõukogude Liidu vastu, — nimelt nii tuleb neid 1939. a. juunis sõlmitud lepinguid hinnata.

Sõlmitud lepingute puhul ei olnud tegemist aga kaugeltki võrdõiguslike partneritega, vaid nad kujutasid suurt sammu edasi hitlerlaste poolt plaanitataval Balti rahvaste orjastamise teel. Sellel teel, mis pidi esialgu tegema Balti rahvastest kuulekad sõjasulased võitluses Nõukogude Liidu vastu, hiljem aga, nagu Nürnbergi sõjaroimarite protsessil täielikult selgus, pidi viima Baltimaade töötava rahva füüsilisele ja vaimsele hävitamisele. Sellest hirmsast saatusest päästis neid rahvaid lõplikult Nõukogude Liidu võit fašistliku agressori üle teises maailmasõjas.

Eesti töörahvas mõistis fašistliku valitsuse Nõukogude Liidu vastase fašistliku välispoliitika juba algusest peale kõige teravamalt hukka. Võitlus fašistliku korra kukutamise eest Eestis on kõige tihedamalt seotud võitlusega selle Nõukogude-vastase välispoliitika vastu.

Kommunistliku partei poolt aastate jooksul tehtud aktiivne selgitustöö kandis vilja. Eesti töötavale rahvale on selge, nagu kirjutab Eestimaa Kommunistliku Partei Keskhäälkandja «Kommunist» 1937. a., et «Ajalooliseks veelahkmeks, ühelt poolt fašismi, sõja ja kapitalismi ning teiselt poolt rahu, demo-

¹ ENSV Riigi Keskarhiiv F — 957, N — 14, A — 717.

kraatia ja sotsialismi vahel kujuneb tegelikult suhtumine, mitte üldse suhtumine nõukogude võimusse ja sotsialismisse, vaid suhtumine juba 20 aastat reaalselt olemasolevasse Nõukogude Liidusse tema väsimatu võitlusega vaenlaste vastu, tema töölisklassi diktatuuriga, tema stalinliku konstitutsiooniga, Lenini-Stalini partei juhtiva osaga.» Eesti—Saksa lepingu sõlmimise puhul oli tööliste meelepaha üldine, kuid tingituna riigis valitsevast julmast fašistlikust terrorist, ei saanud see võtta üleriikliku avaliku väljaastumise kuju. Valitsusele saadeti suurel hulgal protestikirju, milledes väljendatakse otsest rahulolematust ja meelepaha valitsuse välispoliitika suhtes. Rahulolematus oli nii ulatuslik, et selle lepingu arutluse käigus Riigivolikogus olid mitmed saadikud sunnitud tunnistama, et nende valijad on käesoleva Eesti—Saksa mittekallaletungi-lepingu vastu.¹ Töötav rahvas ei taha verd valada fašistliku valitsuse välispoliitiliste mahhinatsioonide eest, ta tahab rahu- ja koostööpoliitikat Nõukogude Liiduga. Iga päevaga enam ilmsiks tulev fašistlik välispoliitika laiendab kuristikku töötava rahva ja valitseva kodanluse vahel.

Suhtumine Eesti—Saksa mittekallaletungi-lepingusse paljastab lõplikul ka nn. demokraatliku opositsiooni tõelise olemuse, kes kõiges otsustavas, kõiges tähtsas on «... kodanluse sabas sörkijaks, ta jõuetuks ripatsiks, sõnakuulelikuks tööriistaks rahakuningate käes», nagu kirjutab V. I. Lenin oma kuulsas teoses «Revolutsiooni õppetunnid»².

Nimelt püüdis väikekodanlik opositsioon esineda ise kõikjal sisepoliitikas fašistliku režiimi vastasena ja välispoliitikas inglise orientatsiooni esindajana. Tegelikult aga oli see vaid demagoogia, mis taotles fašismivastaselt meeletatud, poliitiliselt vähe arenenud väikekodanlike elementide rakendamist fašismi teenistusse. Nii tehti ka Eesti—Saksa mittekallaletungi-lepingu sõlmimisel «opositsiooni» poolt kõikjal kära, nagu oleks «opositsioon» lepingu sõlmimise vastu. Küsimuse tegelikult otsustamisel olid aga «opositsiooni» esindajad lepingu sõlmimise poolt. «Kui annaksite rahva kätte otsustada, siis näeksite, et rahvas on täiesti selle vastu (jutt on lepingu sõlmimisest — I.S.). Vastu rahva tahtmist säärast sammu ette võtta on väga riskantne. Saksa fašism juurib meie rahva siit viimseni välja. Meid hävitatakse majanduslikult kui ka rahvuslikult,»³ räägib «opositsiooni» liider J. Tõnisson mittekallaletungi-lepingu kava

¹ ENSV Riigivolikogu stenograafilised aruanded 1959, lk. 1077.

² V. I. Lenin, Valitud teosed II, Tallinn, 1946, lk. 65.

³ ENSV Riigi Keskarhiiv F — 84, N — 4, A — pakk 55 (lk. 16).

arutamisel Riigivolikogu välis- ja riigikaitsekomisjoni salajasel koosolekul 25. mail 1939. a.

Nii on siis Eesti kodanlusele täiesti selge, millised hirmsad tagajärjed selle lepingu sõlmimine rahvale kaasa toob. Kuid hoolimata sellest soovitab Tõnisson lepingut sõlmida, kusjuures ta kinnitab, et «peame rahvast ette valmistama, mobiliseerides selleks kogu ajakirjanduse, diplomaate ja kõiki, kellest see ole-
neb. Peame hoolitsema, et selle lepingu hindamisele vaadatakse teise pilguga kui praegu.»¹ Ja selle lepingu vastuvõtmisel Riigikogus hääletasid kõik «demokraatliku opositsiooni» esindajad selle lepingu kinnitamise poolt. Sõnades on opositsionäärid fašistliku valitsuse vastu, kõigis põhiküsimustes aga, kus valida on töötava rahva ja kodanluse huvide vahel, valmis aitama tegudega fašistlikku valitsust tema võitluses töölisklassi vastu, toogu see kaasa kas või kogu rahva hävingu — niisugusena paljastasid end järjekordselt need väikekodanlikud «demokraatlikud opositsionäärid».

«Opositsioon» oma tegevusega näitas, et tema inglise orientatsioon ei ole mingis vastuolus fašistliku valitsuse hitlerliku Saksa-maa orientatsiooniga, vaid on niisamuti suunatud Nõukogude Liidu vastu. Ei takistanud ju «opositsionääride» inglise orientatsioon neid Riigivolikogus Nõukogude Liidu vastu suunatud Eesti—Saksa lepingu poolt hääletamast!

Oma, s. t. kodanluse võimu säilitamiseks astus kodanlus üksmeelselt ning teadlikult Eesti—Saksa lepingu sõlmimisega kogu eesti rahva füüsilise ja vaimse hävitamise teele. Kodanlus kõneleb küll üldrahalikest huvidest, tegutseb aga alati oma klassihuvides.

Ka veel sõjajärgsetel nõukogude võimu aastatel püüdsid eesti kodanlikud natsionalistid eesotsas rahvavaenlase ja ajaloovõltsija H. Kruusiga, levitada müüti, nagu oleks «liberaalne kodanlus» olnud «tõsisel opositsioonis» fašistliku valitsusega. Nad püüdsid kujutada seda «opositsiooni» kui peamist jõudu võitluses fašismi kukutamise eest Eestis. Tegelikult seisis liberaalide kogu «opositsioon» selles, et nad ei olnud mitte päris rahul osaga riigipirukast, mis fašistliku diktatuuri perioodil neile nosida anti, vaid nõudsid vana harjumuse kohaselt rohkem. Rohkem — see oli ainult hinna küsimus, mille juures nad tingisid. Tegelikult kartsid nad oma väikekodanliku loomuse tõttu töölisliikumist tuhat korda enam kui fašismi, mis oli ju ikkagi «veri samast kodanlikust verest». Kodanlike natsionalistide soov

¹ ENSV Riigi Keskarhiiv F — 84, N — 4, A — pakk 53 (lk. 16).

kujutada liberaalset kodanlust (kelle hulka paljud neist ka iseendid arvasid) «kodanliku riigi kukutajatena» oli suunatud esiteks püüdest alahinnata töölisklassi kui peamise jõu osatähtsust fašistliku diktatuuri kukutamisel ning teiseks soovist kujuteldava liberaalse kodanluse ja töölisklassi «huvide ühtsuse» (mis oli ju «nii selgesti» avaldunud «ühises» fašistliku riigi kukutamises, nagu nad rääkisid) jutlustamise abil püüda surnuks vaikida ja eitada tegelikke klassivastuolusid ülemineku-ajajärgul ka Nõukogude Eestis, kus nad püüdsid edasi ajada oma kahjurlikku kahekeelset kodanlikku poliitikat kahjustades nõukogude riiklikku ülesehitustööd.

Ka selle «opositsiooni» inglise-orientatsiooni püüti kodanlike natsionalistide poolt kujutada kui mingit vastassuunda Pätsi hitlerlikule välispoliitilisele orientatsioonile. Tegelikult, nagu nägime, oli see «vastassuund» vaid väljamõeldis ning kodanlikele natsionalistidele vajalik selleks, et õilistades «Lääne demokraate» võltsida ajalugu ja püüda sellega vähendada töötava rahva vihavaenu Inglise-Ameerika sõjaõhutamajate bloki vastu. Nüristada valvsust selle bloki niisama alatute nõukogudevastaste mahhinatsioonide vastu tänapäeval, kus see blokk on jällegi asunud uue nõukogudevastase sõja sepitsemisele.

Tänu NLKP Keskkomitee juhenditele ja abile, on eesti kodanlike natsionalistide rahvavaenulik nägu paljastatud. Tõe jaluleseadmiseks tuleb vabaneda ka nende poolt aastate jooksul eriti ajalooteaduses levitatud väärdõpetustest.

Vähematki hoolimata rahva rahulolematusest välispoliitika suhtes, läheb fašistlik valitsus Nõukogude Liidu vastasele sõjale viival teel veelgi kaugemale. Ta hakkab ise aktiivselt sõjaks ette valmistuma. Samal ajal, kui ametlikult poolt räägitakse suuresõnaliselt neutraliteedist, tõstetakse Eesti sõjaministeeriumi kulutusi 1939/40. a. riigieelarves järsult 25,5 miljoni kroonini ehk 24,1%-ni kogu eelarvest. 3. aprillil 1939. a. võtab valitsus vastu riigikaitsemaksu seaduse eelnõu, millega tõstetakse maksukoormat 10% võrra. Laekuv 3,6 miljonit krooni määratakse jällegi täiendavalt riigikaitsefondi. Samas võetakse vastu otsus 26 miljoni krooni suurune relvastusprogramm teostada 10 aasta asemel 5 aastaga. Mai algul tehakse sel eesmärgil 7 miljoni krooni suurune siselaen, mis pankade kaudu sundkorras mõne päeva jooksul realiseeritakse, ja saadud summa läheb otsekohe relvastuse ostmiseks.¹

Kui diplomaadid teesklesid ja relvastuspalavikus olles rääki-

¹ „Päevaleht“ nr. 128, 12. 05. 1939.

sid neutraliteedist, siis olid sõjamehed neist omavahel veidi avameelsemad. Eesti fašistliku valitsuse agent (kol. A. Norman), kes oli saadetud valitsuse «eriülesandega» Hispaania kodusõja ajal Franko vägede juurde, kirjutab salajases ettekandes kodanliku Eesti sõjavägede staabi ülemale (25. märtsil 1939. a.) sõnasõnalalt järgmist: «Iseloomustav on, et kindral Moreno (Franko staabiülem) püüdis selgitada, millised on meie suhted Saksamaaga ja kas meie ja Saksa sõjaväe vahel on olemas mingisuguseid otseseid kokkupuuteid? Kuuldes minu jaatavat vastust, muutus ta nagu elavamaks ja ütles, et ta ei usu, et minul oleks mingisuguseid kõrvalhuvisid peale kogemuste ammutamise, selleks et paremini tunda kõikide ühist vaenlast, s. o. kommuniste ja Punaarmeed.»¹ (Minu sõrendused — I. S.).

Kõik see näitab, et fašistlike riikide majanduslikule ja välispoliitilisele koostööle kaasnes veel nende omavaheline sõjaline koostöö, millest «neutraalse» Eesti fašistlik valitsus jõukohaselt osa võttis.

Üksikuid viiteid tulevaste sõjasõprade ja vaenlaste kohta vilksatab «neutraalsele» riigile sobivas tagasihoidlikus toonis ka kodanliku Eesti ajakirjanduse veergudel. «... peame arvestama, et sõja korral osa piiriäärseid tekstiiltööstusi (jutt on Kreenholmi tehastest Eesti—Nõukogude Liidu piiril — I. S.) — tõenäoliselt töötada ei saa, asudes liiga lähedal rindele», kurdab kodanlik majandusteadlane 1938. a. ilmunud artiklis «Riigi majanduslikust ettevalmistusest sõjaks». Leiame ka seda, et tegemist ei ole mitte kaitse-, vaid pealetungisõja «rindega», nagu tunnistab Eesti natsionalistide häälekandja ERK* artiklis «Ühest suurest ülesandest». Võttes eeskujuna fašistlikust Saksamaast, kelle tegutsemise aluseks olevat «natsionaliteedi-printsipi», leitakse, et «selles taustal võiksid olla meie nõudmised... otse mööda Väina jõge umbes praeguse Moskva». Koos hitlerite ja frankodega ühiselt edasi kuni Moskva — see on Pätsi fašistliku klikki 1939. a. kevadine kava.

Koostööd tulevaste sõjakaaslastega hakatakse fašistliku klikki poolt praktiliste sammude kõrval ka ideoloogiliselt mitmesuguste pettuste abil ette valmistama. Sõjavägede ülemjuhataja kindral J. Laidoner võtab 1938. a. keskel Isamaaliidu noorte eesise sõna ja ülistab Saksa orduriigi tähtsust eesti rahvale. Unustagem kõik viha ja vaen sakslaste vastu, unustagem 700-aastane

¹ ENSV Riigi Keskarhiiv F — 957, N — 14, A — 577.

* Eesti Rahvuslaste Klubide Liidu häälekandja. (Toim.)

orjapõli saksa mõisnike kepi all, kõiges selles olid süüdi venelased, see on kindrali kõne põhiteesiks. Selge ja lihtne pidi olema noortele, keda tuli pidada sõpradeks, keda vaenlasteks. Niisuguse mineviku võltsimisel rajaneva orientatsiooni eest sai kindral kohe ka oma peremeestelt kiita. Hitlerlikus «Danziger Vorposten'is» ilmus 1938. a. septembris pikem artikkel, kus seda kõnet «värskendavaks» nimetati, sest et tema abil eesti noorus «... äratundmisele jõuab saksa ülemkihi väärtusest Eesti-maale», mis selles seisvat, et see ülemkiht olevat väikest eesti rahvast võitlustes hiiglasuure idanaabri vastu minevikus kaitsnud.

Häbematult ajalugu vassides ei unustatud samas ka tulevikku ennustamast. «Ja võimupoliitiline kui ka kultuurne raskekaalulisus, mis omane on saksa rahvale, viitab sinna, et ka tulevikus teda idaruumis igal juhul peab arvestama.» Nii oli siis mõlemapoolselt selgesti välja öeldud, et üldine võitlus idanaabriga — Nõukogude Liiduga — peab ka nüüd eestlasi viima fašistide «kaitse» alla. Eestlased saagu sellest aru ja unustagu vihavaen saksa penirüütlite ja nende fašistidest järeletulijate vastu.

Kui kaugele nende sõjaliste ettevalmistustega jõuti, sellest annab tunnistust ka see fakt, et tulevast Baltikumi sõjatandrit käib 1939. a. juunis isiklikult uurimas hitlerliku armee staabiülem kindral Halder, kes ringkäigul Balti riikides ja Soomes jääb siinse olukorraga «väga rahule». Käies pärast inspekteerimisreisi Eesti Berliini saatkonnas, kiidab ta seal «... kindral Laidoneri otsekohest «kameradschaftlich»¹ suhtumist temasse» ja tema näol muidugi kogu Saksa armeesse ning teeb maani maha ühise vaenlase Nõukogude Liidu sõjalised võimed ja potentsiaali.² Nõukogude Liidu vastu plaanitsetav võitlus on ühendanud fašistlikud riigid ja neist on saanud «kameradid». On tekkinud ühtne fašistlik sõjariinne Nõukogude Liidu läänepiiridel.

Majanduslikult Saksa sõjamajandusest sõltuv, poliitiliselt sõjasulasena fašistlike agressorite sõjalaagrisse kuuluv ning ühiseks sõjaks Nõukogude Liidu vastu koos teiste fašistlike riikidega aktiivselt ettevalmistuv — nii näeb välja kodanlik Eesti 1939. a. suvel. Niisugune on Pätsi fašistliku kliki välispoliitiline «orientatsioon» ja selle praktilised «saavutused» teise maailmasõja eelõhtuks.

¹ seltsimehelikku. (T o i m.)

² ENSV Riigi Keskarhiiv F — 957, N — 14, A — 708.

SÕDA EUROOPAS JA REVOLUTSIOONILISE SITUATSIOONI TEKKIMINE EESTIS

Pätsi fašistlikule klikile, kes tegi ettevalmistusi sõjaks Nõukogude Liidu vastu, mõjus külma dušina Nõukogude Liidu ja Saksamaa vahel mittekallaletungi-lepingu sõlmimine Moskvas 28. augustil 1939. a. Esialgsest ehmatuses saadakse aga kiiresti üle. Eesti Moskva saatkonna pressi atašee kirjutab salajasel ettekandes välisministeeriumi poliitilise osakonna direktorile oma jutuaJamise põhjal Saksa Moskva suursaatkonna «vana ja kogenud» töötaja G. Hilderiga Nõukogude Liidu ja Saksamaa vahel sõlmitud lepingu kohta järgmist: «Saksa—Vene koostöö on üsna pealiskaudne, — enim «coincidence» kui «accord». Üksteisele vaadatakse suure umbusaldusega.»¹ Pätsi fašistlikule klikile on päevaselge, et sõlmitud kokkulepe on Saksamaa poolt ajutine.

Nagu sellest võib järeldada ei mõtlegi Eesti fašistlik valitsus oma senist Nõukogude Liidu vastast poliitilist kurssi muuta.

Avalikult ilmneb see Tallinna sadamasse varjule tulnud Poola allveelaeva «Orzeli» põgeneda laskmisel, millele järgneb kahe Nõukogude Liidu auriku torpedeerimine «tundmatu» allveelaeva poolt Narva lahe piirkonnas. Et sel puhul oli kodanliku Eesti poolt tegemist kõige jämedama neutraliteedi rikkumisega, tunnistab ka kodanliku Eesti välisministeeriumi poliitilise osakonna 1939/1940 tegevusaasta ametlik salajane ülevaade, milles on öeldud, et Poola allveelaeva põgenemise võimaldamise puhul oli Eesti valitsuse poolt tegemist «interneerimiskohustuste mittetäitmisega».² See sündmus oli küllaldaseks tõendiks, et fašistliku kliki valitsus on nõus igasuguste nõukogudevastaste avantüüridega. Hitlerliku Saksamaa kallaletungiga Poolale (1. sept. 1939) tekkinud sõjaolukorras oli see eriti hädaohtlik. Nõukogude Liit, eemaldanud ajutiselt kallaletungiohu fašistliku Saksamaa poolt, ei võinud oma julgeoleku kindlustamise huvides jääda ükskõikseks pealtvaatajaks tema läänepiiridel asuvate fašistlike väikeriikide vaenuliku tegevuse, eriti aga nende poolt moodustatava nõukogudevastase ühisrinde suhtes. Et tõkestada tee fašistlikule agressioonile, oli vaja purustada see fašistlike riikide blokk ja kindlustada kaitseliini võimalikult kaugel sotsialismimaa tähtsatest elutsentrumitest. Sellel eesmärgil asub Nõukogude Liit nn. «idarinde» loomisele.

Lääne-Valgevene ja Lääne-Ukraina vabastamisele Punaarmee

¹ ENSV Riigi Keskarhiiv F — 957, N — 14, A — 726.

² ENSV Riigi Keskarhiiv F — 957, N — 14, A — 692.

poolt 1939. a. septembri teisel poolel, mis on esimeseks sammuks «idarinde» loomisel, järgneb Nõukogude Liidu valitsuse ettepanek Balti riikidele vastastikuse abistamise paktide sõlmimiseks.

Selle rahupoliitika teostamisel lähtus Nõukogude valitsus J. V. Stalini näpunäidetest, mis ta andis ÜK(b)P XVIII kongressil: «Nõukogude Liidu välispoliitika on selge ja arusaadav:

1. Meie oleme rahu ja kõigi maadega majanduslike sidemete tugevdamise poolt, seisame sel positsioonil ja jääme sellele püsima, kuivõrd need maad peavad samasuguseid suhteid Nõukogude Liiduga, kuivõrd nad ei püüa kahjustada meie maa huviseid.

2. Me pooldame rahulikke, lähedasi ja heanaaberlikke suhteid kõigi naabermaadega, kel on ühine piir NSV Liiduga, me seisame sel positsioonil ja jääme sellele püsima, kuivõrd need riigid peavad samasuguseid suhteid Nõukogude Liiduga, kuivõrd nad ei püüa otseselt või kaudselt kahjustada Nõukogude riigi piiride tervikluse ja puutumatusse huviseid.

3. Meie oleme nende rahvaste toetamise poolt, kes on langenud agressiooni ohvriks ja võitlevad oma kodumaa sõltumatusse eest.

4. Me ei karda agressorite ähvardusi ja oleme valmis vastama kahekordse löögiga sõjaõhutamajate löögile, kes püüavad rikkuda Nõukogude piiride puutumatusse.

Niisugune on Nõukogude Liidu välispoliitika.»¹

Mitte kuidagi ei sobi aga pakti sõlmimine Eesti fašistliku valitsuse plaanidega. Ettepaneku otsustamiseks kutsutakse 27. septembril 1939. a. erakorralisele istungile kokku Riiginõukogu ja Riigivolikogu välis- ja riigikaitsekomisjonid. Koosviibijate meeleolud on sõjakad. Sõbraliku rahupakti sõlmimise asemel soovitakse sõda. Ent ees on üks takistus — rahvas. Sõjavägede ülemjuhataja J. Laidoner on sunnitud kurvastusega tunnistama, et «peale kõige muu on raske alustada sõda, kui sulle pakutakse abistamise lepingut... meie peame laskma esimese paugu ja selle tulemus rahvale on hirmus».² Tema mõtet täiendab A. Piip: «Võitlust võib ju pidada, kuid praegu ei ole rahvas selles meeleolus».³ Fašistlik valitsus on rahva survele sunnitud oma seisukohti revideerima. Rahvas on saavutanud vastastikuse abistamise pakti sõlmimise Nõukogude Liiduga — ta

¹ J. V. Stalin, Leninismi küsimusi, Tallinn, 1952, lk. 556.

² ENSV Riigi Keskarhiiv F — 84, N — 4, A — pakk 55 (lk. 35).

³ Sealsamas, lk. 55.

on saavutanud rahu. See on Eestimaa Kommunistliku Partei poolt aastate jooksul tehtud internatsionalistliku sõjavastase selgitustöö — käed eemale Nõukogude Liidust! — vili.

Vastastikuse abistamise pakt Eesti ja Nõukogude Liidu vahel kirjutati alla Moskvas 28. sept. 1939. a. Selle järgi kohustusid mõlemad lepinguosalisel andma üksteisele igasugust abi, sealhulgas ka sõjalist, nii otsese kallaletungi kui ka kallaletungiohu tekkimise korral ükskõik missuguse Euroopa suurriigi poolt lepinguosaliste merepiiridele Balti meres, või nende maapiiridele Läti Vabariigi territooriumi kaudu, samuti Nõukogude Liidu poolt Eesti maa-alale asutatavatele baasidele. Nõukogude Liit kohustus andma Eesti sõjaväele abi relvastuse ja muude sõjaliste materjalidega soodustatud tingimustel. Nõukogude Liit sai endale õiguse mere-sõjalaevastiku baaside ja lennuväljade loomiseks Eesti saartel (Saaremaal, Hiiumaal) ja Paldiski linnas, ning õiguse nende merebaaside ja aerodroomide kaitsmiseks hoida seal kindlaksmääratud arvu Nõukogude sõjaväge. Pakti väga tähtsaks punktiks oli kohustus, et mõlemad lepinguosalisel ei sõlmiliituga võta osa koalitsioonidest, mis on suunatud ühe lepinguosalise vastu.

Koos abistamislepinguga kirjutati Moskvas alla ka kaubanduslikule kokkuleppele, mis nägi ette kaubakäibe suurenemise Nõukogude Liidu ja Eesti vahel enam kui 4,5-kordselt, ulatusega kogusummas 39 miljoni eesti kroonini. Tunduvalt laiendati ka vastastikuseid transiidivõimalusi, mis Läänes alanud sõjategevuse tõttu olid Eestile eriti tähtsad, võimaldades blokeeritud Balti mere asemel kasutada laevaliikluseks teisi teid eesti kaupade ekspordiks.

Taolised paktid sõlmiti ka Nõukogude Liidu ja Läti (5. okt. 1939) ning Leedu (10. okt. 1939) vahel.

See «idarinde» laiendamine purustas lääne imperialistide plaanid kasutada Balti riike platsdarmina võitluses Nõukogude Liidu vastu.

Töölisklass avaldab Nõukogude Liiduga vastastikuse abistamise pakti sõlmimise puhul kõige laiaulatuslikumat poolehoidu ja heakskiitu. Presidendile saabub septembri- ja oktoobrikuu jooksul tuhandete töötajate avaldusi, milledes vastastikuse abistamise pakti sõlmimist tervitatakse. Ollakse veendunud, et pakt pidurdab agressiooni, tagab rahvastele rahuliku arenemise võimalused ja et vastõlmitud kaubanduslik kokkulepe võimaldab kaotada laieneva tööpuuduse ning ära hoida elukalliduse tõusu.¹

¹ ENSV Riigi Keskarhiiv F — 31, N — 4, A — 892 lk. 7 jj. ja F — 84, N — 4, A — pakk 53 lk. 45.

Nõukogude Liit, asudes Eesti ja teiste Balti riikide julgeoleku tagamise positsioonil, ei rikkunud seejuures sugugi Balti riikide suveräänsust. Sõlmitud pakti iseloomustades kirjutas Eesti välisminister salajasel informatsioonis välisministeeriumi tegevusest kõikidele saadikutele ja esindajatele (21. okt. 1939), et «selle pakti eesmärk on niisiis vaid kahe suveräänse riigi vahel tihedama koostöö, vajaduse korral ka sõjalisel alal, korraldamine Eesti ja NSV Liidu vahel ühiste ähvarduste vältimiseks ja pareerimiseks»¹ ning et Eesti—Nõukogude Liidu «...paktiga Eesti suverääniteeti pole riivatud ja niisugust tendentsi pole olnud ka Nõukogude valitsusel.»² Nii tunnistas kodanlik minister ise paktide sõlmimisel ilmnenud Nõukogude Liidu õiglast võrdsusele rajatud välispoliitikat väikeriikide suhtes. Sõlmitud paktiga olid Nõukogude Liidu poolt loodud avarad võimalused sõbralike suhete arenemiseks Nõukogude Liidu ja Eesti vahel. Edaspidi olenes kõik sellest, kuidas Eesti valitsus pakti kohustusi täidab.

Kuid järgnevad sündmused näitavad, et fašistlik kodanlus ei muutnud oma vaenulikku suhtumist Nõukogude Liidusse.

Tekkinud olukorras, kus klikivõimul oli paktiga tunduvalt kärbitud võimalusi lausa avalikuks nõukogudevastaseks tegevuseks, hakati seda sepsitama maskeeritult, kasutades uusi varjatud vorme. Ettevaatlikkusele sunnib fašistlikku klikki ka üha rohkem ilmnev rahva eitav suhtumine seni aetud sise- ja välispoliitikasse. See rahulolematuse on nii ilmne, et isegi imperialistliku kodanluse väljaanne Eesti kroonika (1939) ei saanud seda surnuks vaikida ning pidi tunnistama: «Mida enam see poliitiline joon (jutt on K. Eenpalu sise- ja välispoliitikast — I. S.) sai avalduda, seda suuremaks oleks pidanud muutuma ta jõud, aga kummaline küll! — see jäi v a i d s e d a a h t a k e s e m a k s ja n ü r i m a k s».

Oli selge, et Pätsi kauaaegne ustav peaminister K. Eenpalu, kes liiga avalikult oli teinud riigi valitsemise ainuüksi politsei ja siseministeeriumi asjaks ja kes ka välispoliitiliselt oli oma saksa orientatsiooni paljastanud, ei olnud sobiv uues olukorras. Peaministriks oli vaja painduvamat, libedamat ning manööverdamisvõimelisemat meest. Et jätta muljet, nagu oleks pakti sõlmimisega toimunud murrang kogu senises poliitikas, viiakse läbi valitsuse vahetus. Senise peaministri K. Eenpalu asemel määratakse valitsuse juhiks J. Uluots, kes moodustab oktoobri algul uue valitsuse. Nii muudeti küll fašistliku diktatuuri fassaad, sisu

¹ ENSV Riigi Keskarhiiv F — 957, N — 14, A — 717 (lk. 9).

² Sealsamas.

aga jäi endiseks. Uues valitsuses on üheksast ministrist kuus vana. «Isamaaliit» on uues valitsuses esindatud aga veelgi «kõvemat jõududega» kui eelnevas. Nimelt on uus peaminister J. Uluots «Isamaaliidu» keskjuhatuse esimees (K. Eenpalu oli keskjuhatuse liige); siseministriks määratakse «Isamaaliidu» keskjuhatuse esimehe esimene asetäitja A. Jürima. Uus sõjaminister kindral N. Reek oli üldtuntud Hitleri pooldajana ning Nõukogude Liidu vastase interventsiooni õhutajana. Uue valitsuse välispoliitilise orientatsiooni muutmist pidi demonstreerima A. Piibu välisministriks määramine. Nimelt reklaamis see mees ennast ise «inglise orientatsiooniliseks». Tegelikult aga, olles Scheeli panga ja rea teiste saksa firmade nõunikuks ning advokaadiks oli ta juba ammu seotud saksa kapitalistidega ning ujus fašistliku Saksamaa sõiduvees. Viimast oli ta ka kinnitanud Riigivolikogus Eesti—Saksa mittekallaletungipakti vastuvõtmise poolt hääletamisega ning seal selle lepingu avalikult «oma sihiks» tunnistamisega.¹ Olles koosseisult täis vana vaimu, jätkab «uus» valitsus täielikult ka vana poliitikat.

Seejuures täidab uus peaminister Uluots Pätsi lootused, pais-tes silma eriliste võimetega demagoogia ajamisel «iseseisvast, demokraatlikust ja neutraalsest vabariigist». Asudes tegutsema, avaldab uus valitsus teadaande-programmi, milles kuulutatakse paljutootavalt: «Rahvast ei saa jätta pealtvaatajaks, vaid rahva isetegevusele tuleb aidata kaasa, sest praegusel ajal on ka ühiskonnal täita suured ülesanded». Kui leidus neid, kes peaministri sõnu võtsid tõsiselt ning lootsid, et uus valitsus tõesti toob rahva välja pealtvaataja osast ja annab «ka ühiskonnale täita suuri ülesandeid», siis pettusid nad kibedalt. Mitte ühtegi fašistlikku keeluseadust, millega just töötav rahvas pealtvaatajaks oli tehtud, ei muudetud ega pehmentatud.

Kõik jäi nii, nagu oli, kaasa arvatud ka kõikvõimas sõjaseisukorra seadus. Selle seaduse kehtivuse pikendamise küsimuse arutamisel Riigikogus (26. okt. 1939) võttis peaminister küll sõna selle seaduse «vastu», öeldes, et «kaitseisukord ei ole mitte see õiguslik vorm, milles rahva ja riigielu harilikult peab reguleerimist leidma». Kuid siiski soovitas ta samas «olukordadest tingitult», vihjates Nõukogude Liidu sõjavägede Eestis viibimisele, selle seaduse kehtivust pikendada, mida ka tehti. Rahvale pidi jääma mulje, et uus valitsus ja peaminister on head, olukorrad aga praegusel kujul halvad.

¹ Riigivolikogu stenograafilised aruanded 1939, lk. 1890.

Kõned demokraatlikud, teod aga endiselt fašistlikud — see oli uue valitsuse lipukirjaks. Demagoogia karjus «iseseisvast demokraatlikust vabariigist», Eesti fašistlik valitsus jätkas aga koostööd hitlerliku Saksamaaga k õ i g i l aladel. Majanduslikult avaldub see veelgi ulatuslikumas lülitumises orjastavasse Saksa sõjamajanduse süsteemi.

Kui Eesti majanduse sõltuvus Saksa sõjamajandusest oli andnud mõningaid näilikke tulemusi väliskaubanduse elavnemise näol sõja ettevalmistamise aastatel, siis pärast sõja laiaulatuslikku puhkemist Euroopas viis see Eesti majanduse äärmiselt raskesse olukorda. Sõja levinemine ja sellega seoses transpordivõimaluste raskenemine jättis suurriikidest sõltuva Eesti majanduse ilma paljudest hädavajalikest importkaupadest ja eksporditurust Lääne-Euroopas. Saksamaa, kasutades olukorda, dikteeris sõltuvale Eestile omad tingimused kaubavahetuseks.

Eesti Kaubandus-Tööstuskoja esimees J. Puhk, iseloomustades neid tingimusi koja üldkoosolekul 1939. a. detsembri keskel peetud kõnes, ütles: «... meie oleme sunnitud müüma sinna (Saksamaale — *I. S.*) oma põllumajandussaadusi peaaegu ilma konkurentsita, saades või ja lihaproduktide eest hinda, mis vaid mõne protsendi võrra ületab nende endise hinna taseme, seejuures aga maksame toorainete eest, mis on vajalikud meie tööstusele, näiteks raua eest — kuni 70%, keemiasaaduste eest kuni 100%, puuvilla eest kuni 30% rohkem kui enne sõda. On selge, et niisuguse importkaupade hindade tõusu juures ja väljaveo võimaluste vähenemise juures me seisame paratamatult hindade suurte muutuste (loomulikult hindade tõusu suunas — *I. S.*) ees meie siseturul».¹ Samal koosolekul ütles ta: «Meie ringkonnad (s. t. suurtöösturid — *I. S.*) ei jaga arvamist, nagu oleks tööstusel võimalik ülal pidada, nii nagu see leiab aset praegu, 62 000 töolist, kellede töö jaoks möödunud aastal oli vajalik importeerida määratul hulgal tooraineid, tootmisvahendeid, transpordivahendeid ja ehitusmaterjale.»² Nii tõi siis Eesti majanduse sõltuvus ja side Saksa sõjamajandusega Eesti tööliklassile sõja lahtipuhkemisel importkaupade puudumise kõrval kaasa ka laiaulatusliku tarbeesemetete hindade tõusu, s. t. elukalliduse tõusu ja tööpuuduse kasvu. Teiste sõnadega Eesti tööliklassil tuli fašistliku valitsuse Lääne-orientatsioonilise majanduspoliitika tulemusena võtta osa fašistliku

¹ Majandus-bülletään 1939, lk. 243—244.

² Sealsamas.

Saksamaa sõjaraskustest enda kanda. See oli Pätsi fašistliku kliki otseseks panuseks Hitleri maailmavallutusplaanide teostamisel. Hoolimata niisuguse poliitika jätkamisel ähvardavast majanduslikust kriisist, ei kavatsenudki J. Uluotsa valitsus fašistliku Saksamaa majandusliku toetamise poliitikast loobuda, vaid vastupidi, tegi kõik, mis võimalik, et seda «võidu panust» veelgi suurendada.

Septembris 1939. a. algasid salajased läbirääkimised Eesti—Saksa kaubavahetuse laiendamiseks. Kolmanda kaubandusliku lisakokkuleppe allakirjutamisega Berliinis 7. okt. 1939. a. määrati kindlaks tõsta Eesti—Saksa kaubavahetus nii ekspordis kui ka impordis umbes 30 miljonilt kroonilt 60 miljoni kroonini aastas.¹ Seega nähti ette Saksamaa osatähtsuse tõusu Eesti väliskaubanduses 30 protsendilt 60 protsendile. Peaasjalikult pidi väljavedu Eestist suurenema Saksa sõjatööstusele hädavajalike põlevkivisaaduste ja tselluloosi arvel, kuna Saksamaalt nähti ette igasuguste kergetööstuse ersatskaupade sisseveo suurendamist. Eriti tuleb aga seejuures märkida asjaolu, et juba lisakokkuleppe sõlmimisel oli Saksamaa Eestile võlgu 4,5 kuni 5 miljonit krooni ja sõlmitud lisakokkulepe nägi ette, et Eesti—Saksa kaubavahetus kujuneb Eestile passiivseks 9—10 miljoni krooni võrra aastas.² Nii leidis siis ise alati rahapuuduses virelev klikivalitsus järsku võimaluse «laenata» hitlerlikule Saksamaale sõjamajanduse arendamiseks ligikaudu 10% iga-aastastest riigieelarve sissetulekutest.

Peale otsese «laenamise» toimus fašistliku sõjamasina finantseerimine ka veel kaudselt, kuid seda tõhusamalt. 1940. a. esimese kolmandiku jooksul suurenes toorainete ja poolvabrikatide väljavedu Eestist koguselt 96,2 tuhandelt tonnilt — 123,3 tuhandele tonnile (ehk 28,2%), kuna väljaveo hind samal ajal langes 13,4 miljonilt kroonilt — 11,1 miljonile kroonile (ehk 17,3%).³ 1940. a. viie kuu jooksul oli see vahe veelgi suurem: toidu- ja maitseainete väljavedu suurenes koguselt 19 187 tonnilt 30 207 tonnile (ehk 57,4%), nende hind langes samal ajal 19,6 miljonilt kroonilt — 18,1 miljonile kroonile (ehk 7,7%).⁴ Importkaupade juures oli see nähtus vastupidine. Näiteks toorainete ja poolvabrikatide sissevedu Saksamaalt langes koguselt 24 016 tonnilt 15 848 tonnile (ehk 34,0%) samal

¹ ENSV Riigi Keskarhiiv F — 989, N — 1, A — 141 (lk. 2).

² Sealsamas.

³ „Päevaleht“ nr. 155, 21. 05. 1940.

⁴ „Päevaleht“ nr. 162, 19. 06. 1940.

ajal suurenes nende hind 2,8 miljonilt kroonilt — 3,5 miljonile kroonile (ehk 22,6%).¹ Analoogiline olukord oli ka kõigil teistel ekspordi- ja impordialadel. Toodud arvud näitavad, et Eestist veeti 1940. a. saadusi Saksamaale ligikaudu kaks korda odavamalt kui eelneval aastal, samal ajal kui sisseveetavate kaupade eest maksti kaks korda rohkem kui eelneval aastal. Seega muutusid väliskaubanduses Saksamaaga hindade suhted Eestile neli korda raskemaks ennesõjaaegsetest. Seejuures oli tendents hindade vahe suurenemise, mitte vähenemise — seega olukordade halvenemise, mitte aga paranemise suunas. Tekkinud vahe, hinnakäärid pidi tasa tegema tööline. Toimub töötava rahva materiaalse olukorra pidev halvenemine. Eesti fašistliku kodanluse niisugune «ennastsalgav» tegevus — Saksamaale hädavajalike ja odavate kaupade müüjana ning sealt ülikallite kaupade ostjana leiab agressori poolt ka «väärikat» hindamist. Hitler «ise» annab sel puhul kodanliku Eesti riigi Berliini saadikule audientsi, kus ta igati kiidab Eesti fašistliku valitsuse teguviisi, ja ka välisminister Ribbentrop leiab, et «meil on ikka olnud arusaamist üksteise huvidest.»² Nõukogude Liidu vastane poliitika oli selle «üksteise huvidest arusaamise» võtmeks, mis rakendas Pätsi-Eesti ja Hitleri-Saksamaa ühise sõjavankri ette.

Hitlerliku Saksamaa sõjamasina majandusliku toetamise kõrval jätkas Eesti fašistlik valitsus ka pärast vastastikuse abistamise pakti sõlmimist Nõukogude Liiduga ise otseseid sõjaettevalmistusi. Ligikaudu 1/3 1940/1941. a. riigieelarve tuludest kulutas sõjaministeerium. See pani tööliklassi õlgadele veelgi täiendava koorma. Tekkinud majandusliku olukorra raskust iseloomustas kas või seegi asjaolu, et 1940/41. a. riigieelarve vaidluste käigus Riigivolikogus (1940. a. algul) võeti sõna 65 korral, kusjuures isegi isamaaliitlased kaebasid riigis valitseva raske majandusliku olukorra üle. «Linna töölikonna olukorra kõrval püüti eriti tumedana kujutada põllumeeste olemasolu raskusi», pidi vaidluste käigu kohta kurvastusega nentima isegi maru-rahvuslaste häälekandja. Fašistlik klikk ei hoolinud aga töötava rahva raskustest — nendest raskustest tehti parlamendis silmakirjalikult küll sõnu, kuid sõjaline eelarve võeti ikka vastu. Sõjaministeeriumi hiiglasuure eelarve täitmiseks lasti välja siselaen, ja kuna juba ette oli näha, et keegi seda vabatahtlikult ostma ei hakka, siis tehti võlakirjade omandamine kohustuslikuks.

¹ „Päevaleht“ nr. 162, 19. 06. 1940.

² ENSV Riigi Keskarhiiv F — 957, N — 14, A — 708. (lk. 21).

Tasumata jäänud võlakirjade eest nõuti sisse halduskorras.¹ Sõjaministeeriumi kulude katteks vähendati riigieelarves niigi juba väga väikesi kulutusi rahvaharidusele, sotsiaalkindlustusele, hoolekandele ja rahva tervishoiule. Tööline võib nälgida, sõda aga tuleb ette valmistada — see oli fašistliku kodanluse tegevuse põhimõtteks.

Et elukallidus ja tööpuudus kohe pärast sõja lahtipuhkemist ennast Eestis täie tõsidusega tunda ei andnud, oli tingitud nii Nõukogude Liidu ja Eesti vahel üheaegselt vastastikuse abistamise paktiga sõlmitud kaubalepingust kui ka laiaulatuslikest ehitustöödest Eesti territooriumil asuvates baasides, kus leidsid rakendamist kümned tuhanded Eesti töölised. Kuid poolmuidu müüdavate Eesti kaupade väljaveo pidev suurenemine Saksa- maale ja Eesti fašistliku kodanluse otsesed sõja ettevalmistused tõid enesega paratamatult kaasa selle, mis tulema pidi, — kodanliku Eesti majanduse ummikusse jooksu.

Juba esimesel sõjakuul (1939. a. september) kehtestati Eestis tähtsamate import-toidu- ja -tarbeainetele kaardisüsteem. Järsult tõsteti töötava rahva maksukoormat. Nii näiteks suurendati 1939/40. a. aktsiisimaksu, võrreldes 1938/39. a., 15,8% võrra, tulumaksu 27,7% võrra — kapitalistidelt tulevat ärimaksu aga ainult 13,1% võrra.² Kõige selle tulemusena langes esimese kaheksa sõjakuu jooksul kodanliku majandusministri L. Sepa enese «tagasihoidliku» arvestuse järgi töötajate elatustase ühe viiendiku (20%) võrra.³ Tööpuudus tõusis samal ajal isegi ametliku statistika andmetel viiekordseks, ulatudes 93%-ni kriisiaastate keskmisest.⁴ Fašistlik klikk tegi kramplikke katseid päästa kriisiummikusse jooksvat majanduselu. Viimases hädas kulutatakse ära isegi Eesti krooni kattevarad. Nii langeb, hoolimata kõikidest kulla ümberhindamistest ja muudest mahhinatsioonidest, Eesti panga kattevara juba esimeste sõjakuude jooksul (31. detsembriks 1939) 57,8%-lt 44,7%-le.⁵ Kuid osutub siiski võimatuks paratamatut majanduskriisi tagasi hoida. 1940. a. maikuu keskpaigas on olukord riigis nii kriitiline ja majanduskriisi saabumine nii käegakatsutav, et isegi enamikus Pätsile kuulekatest tööliskapralitest koosnev üleriiklik töölisvanemate, tööliste ja valijameeste ja tööliste kutseorganisatsioonide esindajate konverents leidis, et «tööliste olukord sõjakuudel on kiiresti

¹ Riiginõukogu stenograafiliste aruannete lisad 1939/40, lk. 361.

² Konjunktuur, 1940, lk. 263.

³ „Päevaleht“ nr. 141, 29. 05. 1940.

⁴ Konjunktuur, 1940, lk. 101.

⁵ Eesti Kroonika, 1939, lk. 56.

halvenemas nende ostujõu languse ja töövõimaluste vähenemise tõttu». Edasi tunnistati, et nii «astub kogu rahvamajandus teravasse kriisi».¹

Nähes 1940. a. mais ette majanduskriisi paratamatut lahtipuhkemist juba kõige lähemal ajal, esineb majandusminister L. Sepp Eesti Majandusteadlaste Seltsi koosolekul (28. mail) programmilise kõnega, milles ta esitab valitsuse retsepti kriisist väljapääsemiseks. Kogu ülesanne seisvat «rahvusliku toodangu tõstmises» — põllumajanduses väiketalude likvideerimise teel, et suunata 300 000 põllumajanduses «liiga nõrgalt» tööle rakendatud töötajat «uutele aladele», ja linnas (tööstuses) tööviljakuse järsu tõstmise abil (millega paratamatult pidi kaasnema palga järsk alanemine — *I. S.*). Selle teostamine olevat valitsuse «siht ning põhimõte rahva üldise elutaseme parandamise eest».² Majandusminister L. Sepp näib olevat unustanud, et vaevalt aasta tagasi tema, L. Sepp «ise», suurkapitaliste õpetlikult manitses tööliste «liigse» ekspluateerimise eest ja eesti ühiskonna liigse klassidesse diferentseerumise eest, mis toovad ainult paha. See, mida aasta tagasi hinnati kui hukatust «iseseisvale Eesti Vabariigile», pidi nüüd aasta hiljem sama ministri sõnade järgi kaasa tooma «rahva üldise elutaseme parandamise».³ Ilmne vastuoksus. Niisuguseid vastuoksusi võis kõnelda vaid meeleheitest, neid trükkida — rumalusest, uskuda seda oli aga võimatu. Kedagi ei suutnud enam petta kõnelused «elutaseme parandamisest». Igati oli selge, et fašistlik klikk oma nõukogudevastase saksa-orientatsioonilise välispoliitikaga on viinud Eesti raskesse majanduslikku kriisi, ning, jätkates seda poliitikat, kavatseb kõik sellest tulenevad kriisiraskused veeretada linna ja maa töötava rahva õlgadele. Sellise «lahenduse» väljakuulutamine kriisiraskustest ülesaamiseks kutsus tööliste ja töötava talurahva hulgas 1940. a. suvel esile kõige ägedama rahulolematuse laine ning aktiivse revolutsioonilise tõusu.

Majandusliku koostöö kõrval jätkab klikivalitsus pärast abistamispakti sõlmimist Nõukogude Liiduga endist Nõukogude Liidu vastasele sõjale suunduvat saksa-orientatsiooni ka teistel aladel. See avaldus koostöö jätkamises hitlerliku Saksamaaga niisugustes vormides ja ulatuses, mis tähendas Nõukogude Liiduga sõlmitud pakti otsest rikkumist.

Et Saksamaal Eesti—Nõukogude Liidu suhteid pärast abis-

¹ „Päevaleht“ nr. 132, 20. 05. 1940.

² „Päevaleht“ nr. 141, 29. 05. 1940.

³ Sealsamas.

tamislepingu sõlmimist mitte valesti ei mõistetaks ega neid tõsiselt ei võetaks, kirjutab uue valitsuse välisminister ametisse astumise puhul Eesti saadikule Berliinis (21. okt. 1939. a.) «... praegu meie välispoliitiline ja sõjaline liginemine Venega ei tähenda Eesti lahkumist Lääne-Euroopast, mis on oluliselt võimatu».¹ Edasi järgneb käsk, et saadikud peavad kõikjal ajaloo võltsimisel põhinevat fašistlikku väärdõpetust levitama. «Tuleb esile tõsta meie kulturseid ja rassilisi erinevusi ning tõsiasja, et ajalooliselt Balti riigid, esijoones Eesti, on alati kuulunud Lääne-Euroopasse.»²

Niisiis teatas Uluotsa valitsuse uus välisminister, et lähene mine Nõukogude Liidule on vaid suitsukate, valitsuse orientatsioon jääb vanaks.

Samal ajal, kui töölistele on kõik rangelt keelatud, nende tegevus ning ühingud «kehtivale riigikorrale kahjulikuks tunnistatud», ilmub Tallinnas 1939. a. sügisel legaalselt, siseministri loal trükituna, Eestis tegutsevate Saksa fašistlike organisatsioonide ühenduse «Volksdeutsche Vereinigung» (VDV) põhikiri. See «VDV» kujutas enesest kõikide Eestis elavate sakslaste ranget fašistliku juhi alluvuse printsiibile rajatud ühendust, mille eesotsas seisis «Landesleiter», kelleks oli W. V. zur Mühlen; «Landesleiterist» algas juhtide territoriaalne jagunemine «Kreisleiteriteks» (vastavalt maakondadele jne.) kuni kohapealse rakuni, mille eesotsas seisis jällegi «führer». Kogu organisatsiooni missiooniks, nagu trükitud põhikirjast võib lugeda, oli Baltimail elavate sakslaste taastamine ülemkihiks. Kui lugeda põhikirja kaheteistkümnendat paragrahvi, ei jää kahtlust, et siin oli tegemist tüüpilise fašistliku organisatsiooniga, kus nõutakse saksa ühiselu uut kujundamist selleks kutsutud ja seatud juhtide all.

Millest oli siis tingitud, et niisugusel saksa fašistlike organisatsioonide ühendusel, mis lausa avalikult kuulutas oma eesmärgiks «ülemkihiks saamise» Eestis, — oma päritud kodumaa pinnal, lubati vabalt tegutseda ja oma vaateid levitada (nimelt oli põhikirjale trükitud «Materiale für Schulung und Wendung»). See selgub, kui eeltoodud põhikirja edasi lugeda, kus Balti sakslased kuulutavad ennast ida eelpostiks, mille ülesandeks on saksa kultuurimaaailma kaitsmine. Üldine võitlus Nõukogude Liidu vastu oli selleks vääramatuks juhtmõtteks, mis tegi põhikirja, s. t. saksa fašistliku «ülemkihi» propaganda, sise-

¹ ENSV Riigi Keskarhiiv F — 957, N — 14, A — 717.

² Sealsamas.

ministri silmis soovitavaks kirjanduseks, samal ajal kui töölis-kirjandus pidi ministri keelu tõttu ilmuma sügaval põranda-all. Pätsi fašistlik klikk teadis is e muidugi kõige paremini, mis on kooskõlas «neutraalses ja iseseisvas Eesti Vabariigis» valitseva «riikliku vaimuga» (fašistliku — *I. S.*), nagu nõudis kehtiv liitude ning ühingute seadus ja trükiseadus, ja mis seda mitte ei ole.

Sellest fašistliku vaimu ühtsusest hitlerlaste ja Pätsi kliki vahel ning nende tihedast koostööst oli läbi immutatud kogu Eesti fašistliku valitsuse tegevus kuni tema viimse elupäevani.

1939. a. oktoobris algab Hitleri «kutsel» Balti sakslaste, sealhulgas ka Eestis elunevate sakslaste repatrieerimine Saksamaale. «Aga ehk ei tähenda taganemine ometi mitte loobumist, vaid uue hoo võtmist?» kirjutab sel puhul A. H. Tammsaare. Ja tõesti, kuna nii fašistidest saatjatele kui ka lahkujatele selge on, et «kurb lahkumine kord jälleenägemisrõõmuks muutub» (nagu ütlevad laulusõnad, mida teele asudes demonstriivselt laulda armastati), siis püüab klikivalitsus kõigiti seda «kurba lahkumist» mõlemale poolele võimalikult kergeks ning valutuks teha.

Sakslaste lahkumise organiseerimiseks ning kõigi sellega koos üleskerkivate küsimuste lahendamiseks luuakse Eestis sakslastest Saksa Usaldusvalitsus. See on kõikvõimas asutus. «Ta võib toimida nii, nagu ei keegi kunagi meie pinnal» — nii iseloomustati teda Riigikogus Saksa Usaldusvalitsuse õigusliku seisundi seaduse arutamisel. Kõikvõimas usaldusvalitsus toimib nii, et osa sakslasi küll lahkub, kuna nende varandused ja organisatsioonid Eestis aga säilivad. «Nüüd aga hakkavad selguma ühe nähtavasti läbimõeldult elluviidava plaani piirjooned, mis peab ka pärast Eestist lahkumist kindlustama endisele kohalikule sakslusele juhtiva osa Eesti eramajanduses» — on sunnitud tunnistama ka kodanlik ajakirjandus. Plaan viidi ellu sel teel, et enamus juhtivatel kohtadel töötanud sakslasi jäi Eestisse edasi — nüüd juba «riigisakslastena» ning senised saksa firmad muudeti «riigisaksa» firmadeks. Niidid saksa ettevõtetest jooksid kokku kahte sakslastele kuuluvasse pank, (Scheeli pank ja Tallinna Aktsiapank), millede kaudu teostati nende koordineeritud juhtimist. Sakslaste varanduste niisugune säilitamine Balti riikides tunnistab ilmekalt, et sakslaste lahkumine oli mõeldud vaid ajutiseks.

Saksa fašistide soosimise õhinas ei täitnud end iga päev ise neutraalseks nimetav J. Uluotsa valitsus isegi mitte kõige elementaarsemaid neutraliteedinõudeid. Teiste ettevõtete kõrval säilitati sakslastele ka nendele kuuluvad ettevõtted ja varandused

Eesti sadamates. Nende osatähtsus oli aga väga suur, sest valdava enamuse Eesti sadamate kauba- ja reisijate liiklusest teostasid saksa laevakontorid ja sakslastele kuulus kinnisvarana vägagi suur osa nii Tallinna kui ka teistes sadamates. Kui saksa firmade tegevus rahuajal tähendas «ainult» rahvamajanduslikku kahju Eestile, siis sõjaolukorras tähendas see spionaaži Eesti sadamate kaudu toimuva kaubandusliikluse suhtes. Kuna antud juhul neutraliteedi rikkumine oli täiesti päevaselge ning sellest isegi kodanlikus ajakirjanduses avalikult kõneldi, siis ei saa siin tegemist olla juhusliku ning süütu eksitusega või tähelepanematusel. Eesti fašistlik kodanlus ei tahtnud just sihilikult «kõikide suhtes võrdselt talitada» ega erapooletu olla: saksa firmad olid ja jäid Nõukogude Liidu vastase viienda kolonnina Eesti sadamatesse spioneerima ja kogu mereliiklust kontrollima.

Et saksa fašistide lahkumine oli mõlemapoolselt plaanitud ainult ajutise manöövriks, seda tõendab saksa varanduste Eestis säilitamise kõrval ka Pätsi fašistliku kliki ja usaldusvalitsuse poliitika senitegutsenud saksa ühingute suhtes. Eestist lahkub üle 14 tuhande sakslase — kuid likvideerimisele tuleb ainult 7 saksa ühingat. Järelejäänud 2800 sakslase jaoks jääb tegutsema 150 ühingat. On selge, et siin vaadati küsimusele perspektiiviga. Miks peaks organisatsioonid täna lammutama, kui neid homme jälle tarvis on hakata üles ehitama. Lihtsam ja otstarbekam leiti olevat säilitatud fašistlike saksa organisatsioonide liikmeskonda uute eestlastest mõttekaaslastega täiendada. Selles värbamiskampanias mindi isegi niikaugemale, et uusi liikmeid hakati otsima avalikult, kuulutuste kaudu ajalehes, milleks siseminister mingeid takistusi ei teinud. Asi võtab väga laiaulatusliku ilme: «...täie agarusega organiseeritakse nn. «kadakaid» täitma baltlaste poolelijäänud missiooni» — kurjustab sel puhul Eesti marurahvuslaste ajakiri. Poolelijäänud missiooni jätkamise ja teostamise vastu ei ole aga J. Uluotsa valitsusel midagi. Mahajäänud «riigisakslastele» antakse fašistliku mõttelaadi avaldamiseks ning ümbüruse valgustamiseks luba asutada üle kolme Balti riigi uus ajaleht senise «Revalsche Zeitung» baasil. Lehe asutamise puhul avaldati balti sakslaste poolt kindlalt veendumust, et Saksa riik lehele juurde maksab, kuna leht lugejate vähesuse tõttu end ise ülal pidada ei suuda. Nii loodi Tallinnas Hitleri poolt ülalpeetav saksa fašismi hääletoru, mis pidi kujunema vaimseks keskuks ja andma vaimutoitu nii mahajäänud «riigisakslastele» kui ka pärismaalastest fašistidele.

Koostöö organiseerimine Eesti ja Saksa fašistide vahel toimub Tallinnast pärineva ning siit koos v. der Goltzi okupatsiooni-

vägedega lahkunud balti parunivõsu sõjaroimar Alfred Rosenbergi retsepti järgi. See on mees, keda, vastandina Ribbentropile, kelle «süü tõttu» Hitler olevat alustanud pealetungi läänes varem kui idas, loetakse kindlaks «drang nach Osten'i» meheks. «... Alfred Rosenbergi ümbruses tegutseb balti rabiaatide ring, kes kokkulepet (jutt on Nõukogude Liidu—Saksa mittekallaleitungi-lepingust — I. S.) loeb ainult konjunktuurivajaduseks ja eriti Baltimail taotleb komplikatsioone, et jahendada balti rahvaste suhteid venelastega ja saada moraalseid aluseid edaspidisteks poliitilisteks pöörakuteks,»¹ kirjutab Moskvast sealse Eesti pressis atšee salajases ettekandes valitsusele pärast üksikasjalisemat jutuaajamist Saksa saatkonnas Moskvast. Lugenud oma isanda soove ta silmist, asub eesti fašistlik kodanlus usinasti nii Nõukogude Liidu vastaste komplikatsioonide loomisele kui ka Balti rahvaste suhete «jahendamisele» venelastega.

Eestis hakatakse seoses sakslaste lahkumisega levitama kuuldusi, nagu kavatakse Nõukogude Liit rikkuda Eesti neutraliteeti ja teda sovietsiseerida. Selliste kuulujuttude eesmärgiks oli hirmutada väikekodanlikke ringkondi, kellele kõige kallimaks maailmas on tema varanatuks ja sovietsiseerimine seetõttu võrdne hukkamisega. Ennem tulgu Hitler, kes jätab eraomandi, kui Nõukogud, kes selle hävitavad, — niisugune meeletu pidi «jahendama suhteid venelastega» ja toetama valitsust Nõukogude Liidu vastases poliitikas. Et selliste kuulduste levitamisel oli tegemist salakavala kahekeelsusega, tunnistab välisminister A. Piibu salajane kiri kõikidele Eesti saadikutele ja esindajatele: «Hulgaline sakslaste emigratsioon ja ümberasustamine on meie seisukohalt tingitud vaid Saksamaa sisemisest tarvidusest ning meie teadmise järgi ei ole selle eel käinud mingit Nõukogude Vene ja Saksa kokkulepet, mispärast tuleb siiralt võtta TASS'i teadet, et on absurdne ja meeletu vale see sõnum, mis sakslaste ümberasutamise põhjuseks peab Eesti peatset sovietsiseerimist.»² Saadikud pidid teadma tõtt, — selle tõe avaldamiseks rahvale ei teinud valitsus aga midagi.

1939. a. oktoobrikuu keskel algasid Eesti ja Nõukogude Liidu vahel läbirääkimised majanduslike ja juriidiliste vahekordade korraldamiseks baasides asuvate Nõukogude Liidu vägede ja Eesti asutuste ning kodanike vahel. Ka siin näitas Eesti fašistlik valitsus, et ta eesmärgiks ei ole mitte aus koostöö, vaid komplikatsioonide loomine. Läbirääkimised algasid, kuid venisid siis

¹ ENSV Riigi Keskarhiiv F — 957, N — 14, A — 689, (lk. 25.)

² ENSV Riigi Keskarhiiv F — 957, N — 14, A — 717.

lõpmatult kuust kuisse. Läbirääkimistel veeretati Eesti poolt ette igasuguseid formaalseid takistusi ning püüti anda sõlmitud kokkulepetele võimalikult vähest juriidilist tähtsust. Nii on kodanliku Eesti Moskva saadik Rei, kes juhib Eesti delegatsiooni tööd, läbirääkimistel sunnitud oma ettekannetes valitsusele kurtma, et ta peab kaitsma seal seisukohti, mis talle eneselegi küllalt selged pole. Tal on ka tõesti raske, sest valitsus nõuab, näiteks ainult nootide vahetamist seal, kus «Välislepingute ratifitseerimise seadus» näeb must-valgel ette säärase lepingute ratifitseerimise valitsuse poolt.

«Ja kuna vastased on vilunud ja asjatundjad mehed»¹ nagu kurdab Rei ühes oma ettekandes valitsusele, siis on vaene saadik lausa hädas. Ilmselt taotleb fašistlik klikk, et Eesti—Nõukogude Liidu suhted ei omandaks lõplikku kuju, ning et alati oleks võimalik Saksamaale vajalikke komplikatsioone tekitada, vihjates seejuures Nõukogude Liidu «äärmiselt kaugeleulatuvatele nõudmistele», millede vastu väikesel «Eesti Vabariigil» tulevat üksinda võidelda.

Ent selles Nõukogude Liidu vastases võitluses ei olnud kodanlik Eesti riik tollal kaugeltki mitte üksi. Fašistlikult Saksamaalt saadud näpunäidete alusel organiseeriti Nõukogude Liidu vastast poliitikat Balti riikide poolt kooskõlastatult ning ühiselt, nn. Balti riikide liidu näol.

Balti liitu oli juba nõukogudevastase interventsiooni päevist peale seipsetud, kusjuures liidu autorid olid temas alati näinud vahendit ühiseks võitluseks Nõukogude Liidu vastu. Ja nüüd, kus seda liitu elustati ning ta tegevust tunduvalt laiendati, ei olnud ta Nõukogude Liidu vastases iseloomus kahtlust. Riigikogu välis- ja riigikaitsekomisjonile tehtud kokkuvõttes välispoliitilise olukorra kohta (21. veebr. 1940), milline kokkuvõtte saadeti ka saadikutele teadmiseks, märkis kodanliku Eesti välisminister, et Balti riikide suhted «... nii majanduslikul kui ka poliitilisel alal on koordineeritud niihästi suhetes lääne- kui idanaabritega, muuseas vastustes Nõukogude Liidu ettepanekutele vägede siinviibimise asjus.»² Balti riigid saboteerisid niisiis Nõukogude Liiduga sõlmitud vastastikuse abistamise lepingute täitmist ühisrindena. Balti liit saab Nõukogude Liidu vastaste «komplikatsoonide» tekitamise tööriistaks Baltimaadel.

Eriti 1940. a. algusest võtab Balti riikide liit päev-päevalt ikka laiaulatuslikuma ilme ning muutub üha aktiivsemaks. 1939.

¹ ENSV Riigi Keskarhiiv F — 957, N — 14, A — 682.

² ENSV Riigi Keskarhiiv F — 957, N — 14, A — 717, (lk. 29).

aasta detsembris toimunud Balti riikide välisministrite konverentsile järgneb jaanuarikuu keskel Riias Balti Pressiliidu konverents ja Kaunases Balti riikide väliskaubanduse ressooride juhtide nõupidamine. Veebruarikuu algul peeti Tallinnas Eesti-Läti-Leedu päevi, millede tegelasteks olid Balti riikide linnade liidu esindajad. Vaevalt kuu aega hiljem on need «linnade juhid» Tallinnas, et pidada siin Eesti, Läti ja Leedu koostöö büroo koosolekut. 14. kuni 16. märtsini toimub Riias järjekordne Balti välisministrite konverents. Aprillikuul toimub Eesti, Läti ja Leedu ühistegevuse keskorganisationsioonide esindajate koosolek Riias. Mai algul on Tallinnas Eesti, Läti ja Leedu sõprusühingute konverents, mille päevakorras on 15.—17. juunil ette nähtud «Balti rahvaste koostöö kongress» ja «Balti nädala» organiseerimise küsimused. Ei olnud juhuslik, et samal päeval, kui toimus sõprusühingute konverents, tegi Eesti üks suuremaid kapitalihaisid, Riiginõukogu liige, kaubandustööstuskoja juhatuse esimees J. Puhk, kodanliku Eesti välissuhete ühingu koosolekule ettekande Balti Ühendriikide loomise vajadusest: «...peame ühenduma juba täielikult, jõudes meie lõppsihile: riiklikule konföderatsioonile Balti Ühendriikide n.ä.o.l.»¹ Nõukogude-vastase Balti Ühendriikide loomine pidi saama kogu Balti rahvaste koostöö, eriti aga eeloleva Balti nädala programmiks. Sel eesmärgil kutsuti maikuus ellu veel ettevalmistav organ «Balti riikide ühing» osakondadega igas Balti riigis, ühise keskjuhatuse ja põhikirjaga.

Loodav Balti riikide konföderatsioon ei olnud mõeldud ainuüksi süütu majandusliku ja kultuurilise koostöö organiseerimiseks nende riikide vahel. Ta pidi hõlmama ka sõjalise koostöö küsimused.

Sellest annab tunnistust majandus- ning kultuuritegelaste kõrval ka Balti riikide sõjaväe juhtide töö ja tegevuse kordineerimine, eriti 1940. a. esimesel poolel, mida tehti vastastikuste viisakusvisiitide varju all. 23. jaanuaril on Eesti sõjavägede staabiülem külas Läti sõjavägede staabiülema juures Riias. Vaevalt mõni nädal hiljem (12. veebr. 1940) on Läti vägede ülemjuhataja vastuvisiidil Eesti sõjavägede ülemjuhataja juures Tallinnas. Märtsi keskel sõidab Riiga Eesti merejõudude juhataja, et külastada Läti sõjavägede ülemjuhatajat, mereväe juhatajat jne. Mõne kuu jooksul 1940. a. tehakse Balti riikide sõjaväe juhtide poolt rohkem vastastikuseid viisakusvisiite kui terve rea eelnevate aastate jooksul. Et nende «viisakusvisiitide»

¹ „Päevaleht“ nr. 121, 7. 05. 1940.

taga peitused praktilised sammud sõja ettevalmistamiseks, seda tunnistab 1940/1941. a. riigieelarves (arutati Riigikogus 1940. a. veebr.-märtsis) Sõjaministeeriumi otseste kulutuste edasine tõstmine 34 miljoni kroonini ehk 29,3%-ni riigieelarvest. Kui siia lisada veel kulutused sõjalisteks eesmärkideks, mis tehti teiste ministeeriumide kaudu, siis võib öelda, et üle $\frac{1}{3}$ kogu riigieelarve tuludest oli määratud sõja ettevalmistamisele.¹ Peale selle asutati fašistliku kodanluse poolt 1940. a. märtsis lisaks «Allveelaevastiku sihtkapitalile» veel «Omakaitse sihtkapital», mis korjanduste abil pidi relvastama «Kaitseliitu».² Kasel teel läks relvastusele miljoneid kroone. Kui 1940/1941. a. riigieelarve vaidluste puhul Riigikogus rahvamajanduslike raskuste üle kurdeti, siis ütles Eesti sõjavägede ülemjuhataja J. Laidoner, õigustades riigieelarve sõjakat iseloomu oma sõnavõtus, lausa välja, et «võib-olla tuleb meil ka sõjast osa võtta». Nii ei olnud siis Eestis võimutsev fašistlik kodanlus, eesotsas kindral Laidoneri, selle interventsioonisõja palgasulasega, ka pärast Nõukogude Liiduga vastastikuse abistamise pakti sõlmimist, 1940. a. kevadel, loobunud mõttest alustada sõda Nõukogude Liidu vastu.

«Balti riikide liit» oli hitlerliku Saksamaa juhtimisel loodud ja tegutsev Nõukogude-vastane sõjaline liit Baltimaades.

Materiaalsete ettevalmistuste kõrval tehti Nõukogude Liidu vastaseks sõjaks ka moraalseid ettevalmistusi. Kuna lausa avalikult Nõukogude Liitu maha teha ei sobinud, siis seda rohkem tunti kaasa neile, kes juba sõdisid Nõukogude Liidu vastu. «Neutraalse Eesti Vabariigi» valitsus pigistab silma kinni Eesti fašistide «vabatahtlike» värbamisele Nõukogude Liidu—Soome sõtta soome fašistlikku armeesse ja Eesti kodanlik ajakirjandus lohutab 1940. a. kevadel Soome fašistlike jõuke «raske» rahulepingu sõlmimise puhul Nõukogude Liiduga. Ühtlasi ässitati ja õhutati samas, et kui juba soomlased «üksi» nii kanged mehed olid, siis ei ole kahtlust, et kui me kord kõik ühiselt peale hakkame, siis toome paremad päevad tagasi ka soomlastele. Nii pidi fašistliku kliki arvates pärast Nõukogude Liidu—Soome sõda mõtlema iga «rahvuslikult meelestatud eestlane». Ka teise t u l e v a s e Nõukogude Liidu vastase sõjakaaslase, hitlerliku Saksamaa sõjalist edu läänerindel ülistatakse Eesti ajalehtede veergudel täites värvides. Sealjuures minnakse isegi niikaugele, et saavutatakse hitlerlaste eneste täielik heakskiit: «... viimasel

¹ Riigi Volikogu stenograafilised aruanded 1939/1940, lk. 536.

² „Päevaleht“ nr. 65, 6. 05. 1940.

ajal pole enam olnud kuulda nurinat meie ajakirjanduse hoiaku pärast.»¹ kirjutab oma ettekandes Eesti diplomaatiline ametnik Berliinist 18. mail 1940. a. Välisministeeriumi pressibüroo juhatajale. Nurin oli nimelt tekkinud ühe lääneriikide sõjalist edu kirjeldava ja seetõttu sakslastele ebameeldiva artikli ilmumise pärast ühes Eesti ajalehes.

Balti riikide liidu sõda ettevalmistava ideoloogia levitamiseks hakatakse kolme Balti riigi poolt ühiselt Tallinnas välja andma isegi mitmes vöörkeeles ilmuvat eriajakirja «Revue Baltique».

Kogu võimuloleva fašistliku kodanluse tegevus ja propaganda kannab Balti Liidu organiseerimisel, 1940. a. esimesel poolel, nii avalikult Nõukogude Liidu vastast iseloomu, et Eesti esindaja rahvaste Liidu juures Genfis peab oma kohuseks salajases kirjas 31. mail 1940 vabariigi valitsust hoiatada, et Eestis tegeletavat «... väga ohtlikul viisil välispoliitiliste küsimustega. Sääraste sekelduste tulemuseks võib olla umbusk just nende jõudude poolt, kellest on praegu Eesti väline puutumatus ja olemasolu. Näiteks on siin leidnud ebameeldivat, mitmesugust tõlgitsemist ja sobimatut tähelepanu kolme Balti riigi liitmise idee, mida eriti agaralt levitatakse just Eestis. Küsitakse kahtlustavalt — kes seisab selle agitatsiooni taga, ja mis selle propagandaga praegusel delikaatsel ajal taotletakse. Praegu oleks sobivam tegelda väiksemate asjadega».² Kiri hoiatusega saabus Tallinna 6. juunil 1940. a. Fašistlikule valitsusele pidi olema nüüd päevaselge, et tema Balti riikide konföderatsiooni idee Nõukogude Liidu vastane iseloom on paljastunud kogu maailma ees. Et sellel teel on mindud liiga kaugele ning et «praegu» oleks sobivam «neutraalsele Eesti Vabariigile» olla tagasihoidlikum nii sõnas kui teos.

Kuid fašistlik klikk jätkab vana poliitikat. 15.—16. juunil tuleb Tallinnas kokku nn. Balti nädal. See on kõige suurem kõigis kodanlike Balti riikide koostöö raamides seni toimunud üritustest ning peab edasi viima Balti riikide koostööd kõigil aladel, nagu öeldi nädala avakõnes. On selge, et Balti riikide valitsevad klikid on töötanud «truudust surmani» Rosenbergile vajalike komplikatsioonide loomise poliitikale ega mõtlegi loobuda Nõukogude-vastastest kombinatsioonidest.

Nõukogude Liidu valitsus ei saanud jääda ükskõikseks pealtvaatajaks niisugusele Balti riikide fašistlike klikkide tegevusele, mis kujutas enesest vastastikuse abistamise paktide otsest rikku mist. Seltsimees Molotov märkis NSVL Ülemnõukogu istungil

¹ ENSV Riigi Keskarhiiv F — 957, N — 14, A — 750.

² Sealsamas.

1. augustil 1940. a., et faktide arv, mis kõnelevad sellest, et Baltimaade «... valitsused rikuvad jämedalt Nõukogude Liiduga sõlmitud vastastikuse abistamise pakti, suurenes järjest. Sallida edasi sellist olukorda, eriti nüüdse rahvusvahelise seisukorra tingimisis, osutus täiesti võimatuks. Sellest olidki tingitud teile teadaolevad Nõukogude Valitsuse nõudmised valitsuse koosseisu muutmiseks Leedus, Lätis ja Eestis ja Punaarmee täiendavate osade saatmine nende riikide maa-aladele.»¹

Vastavasisuline esildis tehti Nõukogude Liidu valitsuse poolt kodanliku Eesti valitsusele 16. juunil 1940. a. Selles esildises oli näidatud, et pärast vastastikuse abistamise paktide sõlmimist Nõukogude Liidu ja kodanliku Eesti riigi vahel on toimunud sõjalise liidu laiendamine Balti riikide vahel, millega on rikutud vastastikuse abistamise pakti, mis keelab mõlemale poolele «sõlmida igasuguseid liidulepinguid või osa võtta koalitsioonidest, mis on sihitud ühe lepinguosalise vastu» (art. 4). Seda samal ajal, kui Nõukogude Liit täidab ausalt lepingut. Nõukogude Liidu valitsus on arvamisel, et selline olukord ei ole enam talutav ja peab absoluutselt vajalikuks ja kiireks, et Eestis tuleb viivitamatult luua valitsus, kes on võimeline ja tahteline kindlustama Nõukogude Liidu—Eesti vastastikuse abistamise pakti ausa rakendamise. Tuleb kindlustada vaba läbipääs Nõukogude Liidu vägedele, kes asuvad tähtsamaisse keskustesse Eestis, et kindlustada pakti realiseerimise võimalust ja takistada võimalikke provokatsioonilisi akte Nõukogude Liidu garnisonide vastu Eestis.²

Pätsi fašistlik klikk seisab dilemma ees, kas loobuda aastaid kestnud Nõukogude-vastasest positsioonist ja asuda temaga heanaaberlikesse suhetesse, või leida küllalt julgust ning jõudu, et jätkata senist Nõukogude-vastast tegevust. Kas hakata vastu või võtta vastu Nõukogude Liidu ettepanekud?

Veel samal päeval (16. juunil) annab Eesti fašistlik valitsus Moskvale vastuse, milles Nõukogude Liidu tingimustega nõustatakse.

Nõukogude Liidu esilduse vastuvõtmise tingisid esiteks Berliini seisukohad. Järelepärimisele Berliinist vastas sealne Eesti saadik (salajane ettekanne välisministrile nr. 14), et tema, s. t. saadik, käinud Saksa Välisministeeriumis, Unterstaatsekretär Voermanniga olukorra üle «vestlemas». Saadiku küsimusele, «... kas vastab tõele, et Vene—Saksa vahel on leidnud aset

¹ NSVL Ülemnõukogu Seitsmes istungjärk, Tallinn, 1940, lk. 26.

² „Päevaleht“ nr. 161, 18. 06. 1940.

mõttevahetusi ehk täiendavaid leppeid, mis võiksid mõjutada Balti riikide positsioone?», vastas Voermann, et tema võivat kinnitada, et Saksa ja Vene vahel pärast läinud aasta sügist pole leidnud aset midagi, mis võiks puudutada Balti riike.¹ Andes Berliini meeleolude üldhinnangu, kirjutab saadik: «Mis puutub olukorrasse Balti riikides ja eriti Leedus tekkinud pinevusesse, siis näib, et Saksa küll jälgib seal tähelepanelikult iga Vene sammu, kuid oleks asjata lähemal ajal spekulereida mingisugusele vahelesegamisele Saksa poolt.»²

«Komplikatsioonide» loomisel on üleliia püüdlidud oldud ning kiirustatud. Liiga vara: «Lähemal ajal» ei ole loota hitlerliku Saksamaa vahelesegamist. Välisabi võimaluse ärajäämine on niisii üheks teguriks, mis viib fašistliku kliki Nõukogude Liidu ettepanekute vastuvõtmisele.

Teiseks teguriks on teadmine, et Nõukogude Liidu vastasel sõjapoliitikal puudub laiade töötavate masside toetus, et seda poliitikat on teostatud seni töötava rahva tahte vastu.

Pärast seda, kui 1938. a. kevadel kodanlikust vanglast vabanes suur hulk aktiivseid kommunistlikke võitlejaid, toimus kommunistliku partei töö edasine laienemine ning tugevnemine. Organisatsiooniliselt loodi partei keskuse — büroo ümber rida uusi kohalikke parteikomiteesid (Tallinn, Tartu, Narva, Pärnu), mille tulemusel tihenes side partei ja töötava rahva vahel üle kogu maa. Paljastanud sotsiaaldemokraatide reeturliku osa ametiühingutes, tugevdas kommunistlik partei päev-päevalt oma mõju nii ametiühingutes kui ka kultuurhariduslikes, noorte-, spordi- ja teistes legaalsetes organisatsioonides. Paljastades kõikjal fašistliku kodanluse provokatsioonilist sõjapoliitikat ning kasvatades töötava rahva hulki kommunistliku internatsionalismi vaimus — armastuse vaimus töötava rahva kodumaa Nõukogude Liidu vastu, organiseeris Eestimaa Kommunistlik Partei kõige laiaulatuslikumat võitlust rahu eest. Ja mida rohkem ilmnes ning selgus fašistliku kodanluse rahvuslikku suveräänsust mahasahkerdav saksaorientatsiooniline sõjapoliitika, seda laiemaks muutus kuristik töötava rahva ja võimutseva fašistliku kodanluse vahel. Ilmekalt demonstreerisid seda juba esimeste, pärast sõja lahtipuhkemist (15.—16. okt. 1939) toimunud linna ja valla omavalitsuste esinduskogude valimiste tulemused. Osavõtt nende omavalitsuste valimistest oli väga leige. Nii näiteks käis Tallinnas esimesel valimiste päeval hääletamas vaid 20,5% valijatest —

¹ ENSV Riigi Keskarhiiv F — 957, N — 14, A — 730.

² Sealsamas.

1934. a. toimunud omavalitsuste valimisel oli see arv vastavalt 49,7%.¹ Passiivne osavõtt valimistest ei tähendanud aga sugugi mitte rahva poliitilist passiivsust. Vastupidi: boikoteerides valimisi, avaldati seega otsest vastupanu fašistliku kliki poliitilistele üritustele, demonstreeriti opositsiooni teostatavale sisekui ka välispoliitikale. «Rahvarinde» kandidaadid said suuremates linnades-tööstuskeskustes, eesotsas Tallinnaga, kõvasti lüüa. «Tuntud isamaaliitlased» jäid ukse taha, kõikjal valiti omavalitsustesse «uued näod», kurdab «Päevaleht» 1939. a. oktoobris.

Lõhe fašistliku kodanluse ja rahva vahel laieneb edaspidi iga päevaga. Selle ulatusest annab tunnistust ka selline fakt, et fašistlik valitsus ei julgenud 1939. a. lõpus usaldada isegi tema enese poolt loodud fašistlikke töölisorganisatsioone. Nii on Tööliskoja üldkoosolek (5. nov. 1939. a.) sunnitud tunnistama, et «eriti Vabariigi praeguse valitsuse ametisseastumisest saadik on töölisnõukogude, kutseühingute ja Tööliskoja tegevus takistatud politseivõimude enneolematu surve tõttu. Samal ajal kipub tööliste majanduslik olukord halvenema».² Fašistliku valitsuse poolt nimetatud tööliste «... keskliidu ajutisel juhatusel ei ole tööliste usaldust»³ — teatab avalikult üks sõnavõtjatest valitsuse poolt korraldatud üleriiklikul tööliste esindajate konverentsil 1940. a. mais. Pätsi fašistlikud organisatsioonid, nende sõjapoliitika ja demagoogiline propaganda on kontakti loomise asemel kutsunud esile rahva kõige laiemate hulkade põlguse.

Fašistlik vägivald on andnud seni küll «kodurahu», kuid see «rahu» on näilik, sest ta õhukese koore all liiguvad tugevad rahulolematuselained. Töölisklass võitleb kommunistliku partei juhtimisel kõige aktiivsemalt fašistliku poliitika vastu. Kartusest töölisliikumise ees läheb fašistlik valitsus isegi niikaugele, et ta keelab ära kõige tavalisemad tööliste koosolekud, milliste päevakord talle vähegi kahtlasena tundub. Töölisliikumise tegelaste jälitamine, vahistamine, nende väljasaatmine alalistest elukohtadest, töölis koosolekute keelamine, toimunud koosolekute materjalide konfiskeerimine jne. — kõik see võtab veelgi suurema ulatuse kui varem. Näitena olgu toodud, et ühel Riigivolikogu koosolekul (7. dets. 1939) hooples siseminister A. Jürima, et politsei poolt on vähema kui ühe kuu jooksul keelatud: Balti Puuvillavabriku tööliste üldkoosolek 31. okt.; Narva Kalevi

¹ „Päevaleht“ nr. 281, 16. 10. 1939.

² ENSV Riigi Keskarhiiv F — 51, N — 4, A — 981 (lk. 70)

³ „Päevaleht“ nr. 152, 20. 05. 1940.

Manufaktuuri a/ü tööliste üldkoosolek 24. okt.; «Volta» tehaste tööliste üldkoosolek 27. okt., kus päevakorras oli palgaküsimus; töölistkoja ühistegevuse usaldusmeeste koosolek 27. okt.; päevakorraga «Uue olukorra majanduslikud nõudmised ja tööliste ühistegevus»; ajakirjandusel oli keelatud teadete ja kirjutiste avaldamine tööliste vallandamisest ja töönädala lühendamisest; «Töölistkoja Teatajas» on keelatud avaldada Töölistkoja poolt majandus- ja sotsiaalministrile 6. okt. esitatud märgukirja; politsei poolt on konfiskeeritud 6. okt. peetud Tallinna töölisvanemate ja kutseühingute esindajate koosoleku materjalid; poliitilise politsei poolt on kuulatud üle Sindi tekstiilivabriku töölisvanem sellepärast, et 19. okt. toimunud tööliste üldkoosolekul võeti vastu resolutsioon, milles nõuti sakslaste omavolitsemise lõpetamist Eestis; politsei võimude poolt saadeti Narvast välja Kreenholmi vabriku töölisvanem selle eest, et ta protesteeris massilise tööliste (500 töolist) vallandamise vastu. 1939. a. oktoobris.¹ Loomulikult haaras see ministri ülestunnistus vaid väikest murdosa politseiprefektide ja siseministeeriumi poolt keelatud koosolekutest ja nende poolt sooritatud omavolitsemistest.

J. V. Stalin õpetas: «... revolutsiooniline kriis süveneb seda kiiremini, mida rohkem takerdub kodanlus oma sõjakombinatsioonidesse, mida sagedamini ta töölistklassi ja töötavate talupoegade vastu tarvitusele võtab terroristlikud võitlusmeetodid».²

Hinnates õigesti riigis valitsevat olukorda, asub kommunistlik partei ette valmistama fašistliku kodanluse kukutamist. Sellele eesmärgil toimub 1940. a. aprillis partei illegaalne konverents, kus arutatakse partei ees seisvaid ülesandeid võitluses nõukogude võimu taaskehtestamiseks Eestis.³ Partei konverentsi otsuste edukas täitmine kohtadel toob enesega kaas suure poliitilise aktiivsuse tõusu töötava rahva hulkades, mis avaldub kõikjal ning igasugustes fašistliku surverežiimi juures vähegi võimalikes vormides. Teatrites võidavad erilise poolehoiu revolutsioonilise sisuga nõukogude lavastused: ooperi alal saavutas erakordse menu nõukogude ooper «Vaikne Don», ja seda just oma revolutsioonilise ning seetõttu Eestis valitsenud olukorrale lähedase sisu tõttu. «Haruldase menu saavutas nõukogude ballet «Punane moon». Seda osati vaevalt oodata,» kirjutab imestunud Eesti kroonika. — «Omal ajal ei leidnud keskmine kõneleja kuulajaid. Nüüd aga jooksevad inimesed

¹ Riigivolikogu stenograafilised andmed 1939/1940 lk. 275—279.

² J. V. Stalin, Teosed, 15. kd. Tallinn, 1952. lk. 289.

³ „Eesti Bolševik“ 1950, nr. 15.

igale koosolekule kokku,» kirub kodanlus töölisi nende aktiivsuse pärast.

Tekkinud sise- ja välispoliitilises olukorras ei julge fašistlik valitsus Nõukogude Liidu ettepanekut avalikult tagasi lükata, vaid ta katsub küsimusest järjekordse kahekeelsuse abil üle saada.

Nõukogude Liidu ettepanekud võetakse fašistliku valitsuse poolt küll vastu, kuid teisiti on lugu nende täitmisega. Uluotsa valitsus lahkub ametist, kuid uut valitsust, kellelt võiks loota abistamislepingu ausat täitmist, ei «suuda» K. Päts peaaegu kogu järgneva nädala jooksul kuidagi moodustada. On tekkinud olukord, mille kohta täiel määral kehtib V. I. Lenini iseloomustus: «Võimatus valitsevatel klassidel säilitada muutmatul kujul oma ülevõimu; üks või teine «tippude» kriis, valitseva klassi poliitika kriis, mis tekitab lõhe, kuhu tungib rõhutud klasside rahulolematuse ja raev. Revolutsiooni saabumiseks pole hariplikult küllaldane, et «alamkihid ei taha», vaid on ka veel tarvis, et «ülemkihid ei saa» elada vanaviisi.»¹

Nagu eespool nägime, oli 1940. a. juuniks Eestis küpsenud olukord, mis lisaks eeltoodule vastas ka teistele V. I. Lenini poolt samas püstitatud revolutsioonilise situatsiooni nõuetele: «Rõhutud klasside puuduse ja hädade ebataluline teravnemine.

Tähendatud põhjustel aktiivsuse tunduv tõus rahvahulkades, kes «rahulikult» ajajärgul lasevad end rahulikult röövida, tormilistel aegadel aga tõmmatakse nii kriisi-olukorrast kui ka «ülemkihtide» eneste poolt kaasa iseseisvale ajaloolisele väljaastumisele.»²

Kui siis Nõukogude Liidu noodid esitamisele järgnenud päevade jooksul saab Eesti tööliklassile selgeks, et valitsuse poolt Nõukogude Liidu ettepanekute esialgne vastuvõtmine oli vaid manööver, ning et fašistlik valitsus tegelikult ei kavatseni Nõukogude-vastasest poliitikast loobuda, vaid püüab seda viletsustele ja sõjale viivat poliitikat jätkata, siis on vägivaldaga saavutatud «koçurahu» päevad loetud ja tööliklass võtab kommunistliku partei juhtimisel küsimuse otsustamise enese kätte.

Müünud maha rahvusliku sõltumatuse ja suveräänsuse, on eesti fašistlik kodanlus lõplikult kaotanud pinna oma jalgade alt, kommunistlik partei aga võideldes rahvusliku sõltumatuse ja suveräänsuse eest on kindlalt rahva juhtivaks jõuks.

¹ V. I. Lenin, Teosed, 21. kd., lk. 189 (v. k.).

² Sealsamas, lk. 189—190.

Eestimaa Kommunistlik Partei, olles kindlalt ning vankumatault seisnud kogu kodanliku riigi eksisteerimise kestel töölisklassi eesotsas, juhtides ta võitlust kodanliku diktatuuri kukutamise eest, viib tekkinud revolutsioonilises olukorras töötava rahva 1940. a. juunis otsustavale revolutsioonilisele väljaastumisele, mille tulemusel fašistlik valitsus 21. juunil 1940. a. kukutatakse.

Tänu Oktoobrirevolutsiooni võidule, millega «algas uus ajastu, proletaarsete revolutsioonide ajastu imperialismi maades,»¹ leiab ka Eestis aset võidukas sotsialistlik revolutsioon.

Eestimaa Kommunistlik Partei täidab antud lubaduse: «kui kodanlus oma mõrtsukakäed välja sirutab rahvusvahelise töörahva isamaa — Nõukogude Liidu järele, siis vastab töölisklass sellele sõjale proletaarse revolutsiooniga — nõukogude võimu kehtestamisega ka Eestis.»² 21. juulil 1940. taaskehtestatakse Eestis töötava rahva oma võim — nõukogude võim. Taaskehtestatakse võim, mille esmakordselt andis Eesti rahvale Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon. On lõppenud rahvusvahelise imperialismi jõududega ajutiselt võimule upitatud kodanluse diktatuuri raske öö Eestis. Ühises vennalikus peresteiste Nõukogude Liidu rahvastega algab sotsialismi ning kommunismi ülesehitamise ajastu ka Eesti töötavale rahvale.

¹ J. V. Stalin, Teosed, 10. kd., lk. 255.

² ЕКР КК Kirjastus, „Fašism, sõjahädaoht ja töölisklassi ülesanded“, 1954, lk. 46.

Toimetaja I. Kongi.

Tehniline toimetaja E. Ridala.

Korrektorid: H. Sinilaid ja L. Saulin.

Ladumisele antud 11. III 1953. Trükkimisele antud 23. IV 1953. Trükiarv 6000. Paber 54×84, 1/16. Trükipoognaid 2,5. Formaadile 60×92 kohaldatud trükipoognaid 2,05. Arvutuspoognaid 2,49. MB-00095. Tellimise nr. 590. Trükikoda «Punane Täht», Tallinn, Pikk tn. 54/58.

На эстонском языке.

М. Сильдмие

Эстонская фашистская буржуазия на службе империалистической агрессии в подготовке войны против Советского Союза.
(1934—1940)

Hiid rbl. 1.—

Rbl. 1.—

A

17346

157338

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00463190 1